

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**БІОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра**

Кваліфікаційна робота
магістра

на тему: ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ОБДАРОВАНИХ
ДІТЕЙ НА УРОКАХ ХІМІЇ

Виконала: студентка II курсу, групи 8. 0142-пн-3
спеціальності 014 Середня освіта
предметної спеціальності 014.15 Середня освіта
(Природничі науки)
освітньо-професійної програми «Середня освіта
(Природничі науки)»
Пузенко Анна
Керівник к.пед.н., доц. Перетяцько В.В.
Рецензент д.б.н., професор Бражко О.А.

Запоріжжя

2023

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра «Інноваційні методики навчання обдарованих учнів на уроках хімії»: 73 с., 1 табл., 41 джерел та 2 додатків.

Об'єктом дослідження є обдаровані підлітки та педагогічний вплив на них:

Предмет дослідження: інноваційні методики викладання хімії обдарованим дітям.

Мета роботи: дослідження особливостей роботи вчителя хімії з обдарованими дітьми, пошук інноваційних методик навчання хімії таких дітей.

Методи дослідження: *теоретичні* – для аналізу наукової літератури із психології, педагогіки, методичної літератури для розуміння актуальності теми в сучасному науковому просторі та ознайомлення з термінологією, яка використана в роботі; *емпіричні* – спостереження та бесіда задля вияву обдарованого учня серед учнів 9-го класу, стимулювання поведінки та діяльності в процесі корекційної роботи та метод збагачення наукової програми для обдарованого учня з метою кращого вивчення теми «Вуглеводні» та розкриття ресурсів обдарованого учня та становлення його особистості.

Наукова новизна полягає в тому, що наукова програма для обдарованого учня була створена на основі літератури, яка ще не була використана для роботи з обдарованими учнями на уроках хімії в 9-му класі.

Практичне значення полягає в розробленні та впровадженні інноваційно методики в процесі вивчення хімії з теми «Вуглеводні» обдарованим учнем у звичайній школі, а також в тому, що учень може користуватись техніками для підвищення самооцінки та розвитку впевненості в собі.

ОБДАРОВАНА ДИТИНА, МЕТОДИКА НАВЧАННЯ, КОРЕКЦІЯ, ГЕНІЙ, ПСИХО-ЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК.

ABSTRACT

Qualifying work of master's degree is «Innovative methodologies of studies of the gifted students on the lessons of chemistry»: 73 p., 1 table., 41 sources and 2 additions.

A research object are the gifted teenagers and pedagogical influence on them. Article of research: innovative methodologies of teaching of chemistry to the gifted children.

Aim of work: research of features of work of teacher of chemistry with the gifted children, search of innovative methodologies of studies of chemistry of such children.

Research methods: theoretical-for the analysis of scientific literature from psychology, methodical literature for understanding of actuality of theme in modern scientific space and acquaintance with terminology that is used in-process; empiric is a supervision and conversation for the sake of display of the gifted student among the students of 9th class, stimulation of behavior and activity in the process of correction work and method of enriching of the scientific program for the gifted student with the aim of the best study of theme «Hydrocarbons» and opening of resources of the gifted student and becoming of his personality.

A scientific novelty consists in that the scientific program for the gifted student was created on the basis of literature that yet was not used for work with the gifted students on the lessons of chemistry in a 9th class.

A practical value consists in development and introduction innovative of methodology in the process of study of chemistry from a theme «Hydrocarbons» by the gifted student at ordinary school, and also in that a student can use technicians for the increase of self-appraisal and development of confidence in itself.

GIFTED CHILD, METHODOLOGY of STUDIES, CORRECTION, GENIUS,
PSYCHOLOGICAL AND EMOTIONAL DEVELOPMENT.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ.....	11
1.1. Характеристика поняття «обдарована дитина».....	11
1.2. Психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей.....	18
1.3. Методика вияву обдарованого учня серед інших дітей із девіантною поведінкою та труднощами у вихованні.....	26
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТА ВИКЛАДАЦЬКОЇ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ З ОБДАРОВАНОЮ ОСОБИСТІСТЮ.....	31
2.1. Особливості методик викладання хімії обдарованим учням.....	31
2.2. Корекційна робота вчителя з обдарованою дитиною та методи подолання проблеми взаємовідносин між вчителем і дитиною.....	39
2.3. Просвітницька та профілактична робота вчителя.....	45
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ЧАСТИНА.....	50
3.1. Вияв вчителем хімії обдарованих учнів серед 9-х класів.....	50
3.2. Розробка методики викладання хімії для обдарованих учнів 9-х класів з теми «Вуглеводні» освітньої технології «Росток».....	54
3.3. Результати проведеної роботи.....	57
ВИСНОВКИ.....	60
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.....	61
ДОДАТКИ.....	66

ВСТУП

На сьогоднішній день робота вчителя є однією із найважливіших професій в Україні, оскільки майбутнє та добробут нашої держави, як і будь-якої іншої, цілком залежить від молодого, підростаючого покоління. На превеликий жаль, наші діти, наші майбутні громадяни та архітектори України живуть зараз у досить складні часи, отже існує велика вірогідність того, що без кваліфікованої, професійної та дбайливої підтримки з боку їх провідників у доросле життя – вчителів — наша держава отримає майбутнє ще гірше, ніж маємо зараз. Тому кожен, хто обрав собі шлях служіння країні на ниві вчителювання, має розуміти, наскільки важливою, значущою та тендітною є стежка педагога.

В сучасному світі вирує думка, часто підтверджена статистичними даними, що останнім часом у людства народжуються незвичайні діти – іноді їх називають геніальними, іноді надобдарованими, а декотрі говорять на них «зіркові діти», «кришталеві діти». І справді – нещодавно, років 20-30 тому такі діти викликали здивування в оточуючих, іноді захват, а частіше до них ставилися із нерозумінням та називали «дурними», «невихованими», фантазерами та навіть несповними розуму. В наш час, коли незвичайних дітей з кожним роком з'являється в суспільстві все більше, ми вже не дивуємося і навіть іноді не захоплюємося, проте, на жаль, так само, як і років 30 тому ставимося до них із нерозумінням та відштовхуємо від себе. Саме тому обдарованих дітей в багатьох сучасних наукових педагогічних виданнях, класифікують, як важковиховуваних, на рівні із педагогічно занедбанними, безпритульними, асоціальними, недорозвиненими в розумовому плані та іншими дітьми зі складнощами.

Особливої уваги та пильності потребує від вчителя викладання предмету обдарованим дітям. Адже в таких дітей дуже тонка психіка та чутливе сприйняття оточуючого. Тож від того, чим буде наповнена така дитина в дитинстві, залежить як її доля, так і життя тих, хто знаходиться поряд із нею, а може стосуватися і великих масштабів — бо генії спроможні на неможливе!

Великого старання треба докласти для виховання маленьких геніїв особливо в наш час – коли весь світ поринув у нескінчені війни, а плацдарм душ людей заповнює зло та розбещення.

До таких дітей має бути особливий підхід і в педагогічному плані, і з боку психології, і з боку методик навчання – навчатися так само, як і звичайні діти, обдарованим буде нецікаво і не піде на користь їх саморозвитку.

Тож робота над даною темою є досить актуальною, доцільною та затребуваною в наш час. Робота присвячена аналізу та дослідженню явища «обдарованої дитини», методик навчання та особливостям педагогічної роботи вчителя хімії з такими дітьми.

В даній роботі будуть розглянуті психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей, проведено дослідження та аналіз можливих методик викладання предмету для обдарованої дитини в звичайній школі. Крім того, буде проведено дослідження однієї з обраних методик навчання обдарованої дитини з предмету хімія на ефективність та доцільність, а також проаналізовано отримані результати.

Метою даної роботи є дослідження особливостей роботи вчителя хімії з обдарованими дітьми, пошук інноваційних методик навчання хімії таких дітей.

Для реалізації мети роботи, нам необхідно вирішити наступні **завдання**:

- 1) розглянути психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей, методики вияву обдарованого учня серед однолітків;
- 2) дослідити методики навчання хімії обдарованих дітей в закладі загальної середньої освіти;
- 3) розробити інноваційну індивідуальну методику шляхом збагачення навчальної програми з хімії для 9 класу в темі «Вуглеводні»;
- 4) експериментально перевірити ефективність запропонованої методики через аналіз поточної успішності учня протягом педагогічного експерименту.

В цій роботі було висвітлено особливості методик викладання хімії обдарованим дітям. Крім того, ми познайомились із методиками роботи педагога з обдарованими дітьми, в тому числі з психо-корекційними методами.

- 5) Було проведено дослідження та аналіз методик викладання хімії для обдарованого учня з теми «Вуглеводні» для 9-го класу. Було проведено дослідження обраної методики викладання, а саме – *збагачення навчальної* програми. Також, під час проведення дослідження, було розроблено індивідуальну навчальну програму за темою «Вуглеводні» та урок з теми «Ненасичені вуглеводні та їх гомологи».

Об'єктом дослідження є обдаровані підлітки та педагогічний вплив на них:

Предметом дослідження є інноваційні методики викладання хімії обдарованим дітям,

Методи дослідження.

Для дослідження в даній роботі було використано наступні методи:

Теоретичні – для аналізу наукової літератури із психології, педагогіки, а також методичної літератури для знайомства з популярністю цієї проблеми в сучасному науковому просторі, для ознайомлення з термінологією та визначеннями, що фігурують в даній роботі.

Емпіричні – спостереження та бесіда задля вияву обдарованого учня серед учнів 9-го класу, стимулювання поведінки та діяльності в процесі корекційної роботи та метод збагачення наукової програми для обдарованого учня з метою кращого вивчення теми «Вуглеводні» та розкриття розумового потенціалу та ресурсів обдарованого учня та становлення його особистості.

Наукова новизна проведення роботи і отримання результатів полягає в тому, що наукова програма для обдарованого учня була створена на основі літератури, котра ще не була використана для роботи з обдарованими учнями на уроках хімії в 9-му класі.

Практичне значення отриманих результатів полягає в розробленні та впровадженні в процесі вивчення хімії з теми «Вуглеводні» обдарованим учнем у звичайній школі серед звичайних однолітків, які навчаються за стандартною програмою, а також в тому, що учень може користуватись техніками для підвищення самооцінки та розвитку впевненості в собі.

Матеріали дослідження можуть бути використані вчителями хімії під час роботи з обдарованими дітьми, що навчаються в звичайних класах.

Основні результати й теоретичні положення дослідження доповідалися та обговорювалися на конференціях: III Міжнародній науково-практичній конференції «Обдаровані діти – скарб нації» НАПН України, НЦ «МАН України», ІОД України (Київ, 18-23 серпня 2022 року); XVI університетській науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Молода наука-2023» (17-22 квітня 2023 р., м. Запоріжжя); III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інноваційні практики наукової освіти» НАПН України, НЦ «МАН України», ІОД України (Київ, 6-9 грудня, 2023 року); опубліковано 3 тез.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ З ОБДАРОВАНИМИ ДІТЬМИ

1.1 Характеристика поняття «обдарована дитина»

Останнім часом ми все частіше зустрічаємо поняття *обдарована дитина, маленькі генії*. На ряду з цими знайомими термінами, часто зустрічаються і такі вирази, як *зіркові діти, кришталеві діти, діти-кристали, діти з надможливостями* тощо. Звичайно, такі епітети для обдарованих далекі від офіційної науки, використовуються здебільшого у аматорських, іноді надто містифікованих статтях на сайтах про психологію та виховання сучасних дітей [3, 4]. Проте, це не заперечує існування в наш час особливого психотипу людей, що відрізняються від інших своїми надздібностями, а особливо серед підростаючого покоління.

І.О. Сікорський так відокремлював і класифікував видатних людей:

- 1) Геніальні люди, або *генії*;
- 2) *Таланти*, або талановиті люди;
- 3) *Обдарування*, або люди обдаровані (люди з іскрою Божою)[1, с.14].

При цьому, на думку вченого, *геніальні люди* відрізняються від інших видатних особистостей не тільки розумінням неосяжного, всестороннім розвитком душевних здібностей в поєднанні зі схильністю до об'єднання наукових і творчих спроможностей, не тільки розмірами та силою їх розумових здібностей, але *велетенською силою волі*, що дає їм змогу досягти всіх своїх призначень. *Таланти*, за Сікорським, є зменшений взірець геніальності – мають дещо меншу творчу самобутність, *дарування* ж – слабший прояв талановитості, обмежений колом певної наукової/творчої та духовної діяльності. Оскільки геніальні люди не тільки мають далекоглядні наміри, але й здійснюють їх, то це виконання і підносить їх над талановитими та обдарованими [там само].

Французький філософ Анрі Жолі в своїй праці «Psychologie des grands hommes» (Психологія великих людей) зауважує, що велика людина – це складна реальність та буття, що більш за все вражає оточуючих, та називає генієм того, хто перевершує більшість своїми задумами, почуттями та ділами [2, с. 5-6].

В 20-30 роки ХХ-го століття зарубіжні педагоги та психологи все ще цікавляться особистістю обдарованих дітей та продовжують досліджувати їх природу та здібності [5], що не можна сказати про вітчизняних вчених – вони дещо припиняють цікавитися обдарованими особистостями чи талантами, натомість в працях цих науковців просліджується підвищений інтерес до порушеної психіки, зокрема до дітей, які погано виховані або взагалі не мають виховання – все частіше фігурує поняття *важка дитина*. До таких *важких дітей* дослідники відносили в першу чергу тих, що були позбавлені батьківської опіки та нагляду. На зміну наукового напрямку в психології та розвитку педагогіки вплинули значні соціальні перестанови, як то: громадянська війна, інтервенція, епідемія голоду, які зруйнували багато сімей та залишили без батьків велику кількість дітей, тож актуальність дослідження психології викладання некерованим «шкетам» зростає. В країні з'явилися підлітки-правопорушники, безпритульні діти, діти-сиріти, яких науковці педагогічної науки і стали визначати терміном «важкі діти» [6]. Багато відомих науковців займалися дослідженням проблеми «важких» дітей – педагоги, лікарі, криміналісти та соціологи такі, як Л.С. Виготський, П.П. Блонський, В.П. Кащенко, Г.В. Мурашов та багато інших.

У П.П. Блонського ми читаємо, що *важкий школяр* – це учень, з яким важко працювати вчителю. Важкі школярі з високим розумовим потенціалом характеризувались відсутністю звички працювати, розбещеністю, невмінням доводити справу до завершення, що є результатом неправильного виховання [4]. Як бачимо, Блонський звертає увагу на проблемність роботи з учнями, не обділеними розумовими здібностями, але яким не доставало виховання і належного педагогічного супроводу.

У своїй праці «Важкі школярі» (1930р.) вчений писав: «З об'єктивної точки зору важким є той учень, відносно до якого робота вчителя виявляється малоефективною. З суб'єктивної точки зору важким є той учень, з яким учителю тяжко, якого важко навчати, який вимагає від учителя значних зусиль» [6].

Наведемо думку ще одного педагога, сучасника Блонського, А.М. Грабова, який вважав, що для одних важкі діти – це «невстигаючі діти, малообдаровані; для інших – це діти з нехарактерними для шкільного середовища настановами, або діти з різко вираженою індивідуальністю, яка нерідко знаходиться між здоров'ям та хворобою» [7, с.19]. Тобто ми знов спостерігаємо натяк на те, що обдаровані, талановиті діти з індивідуальностями, нікуди не поділися – змінився лише ракурс наукового інтересу.

Говорячи про талановитих, але важковиховуваних дітей, не можна оминати увагою В.М. Сороку-Росинського. Він пише про те, що в його час поняття *важковиховувана та морально-дефективна дитина* ставлять на один рівень, але інша дитина може виявитись важковиховуваною не через певний моральний дефект чи соціальне середовище, а наприклад через складність і багатогранність природи. Адже загальновідомий факт, що сильні і талановиті люди розвиваються досить стрімко і бурхливо, а найбільш видатні у всіх сферах життя люди дуже часто бували горем для батьків і вихователів – і цьому є достатньо прикладів [7, с.370]. В своїй статті «Важковиховувані» (1920 рік) він писав, що важковиховувані діти мають схожі риси і тому досить важко було виокремити морально дефективних, розумово відсталих, невропатів, переростків і дітей із надздібностями, що негативно впливало на останніх, оскільки маючи величезний ресурс здібностей ці діти зазнавали такого ж ставлення до себе від вчителів та вихователів, як і ті, що мали наприклад проблеми розумового чи психічного характеру. Тож є досить важливим факт виокремлення важковиховуваних дітей різного типу [7, с.370-371].

В середині ХХ-го століття (50-60 роки) багато педагогів продовжили працювати над явищем важковиховуваних підлітків, не відокремлюючи здібних, але педагогічно занедбаних особистостей від їх невихованих, але звичайних ровесників. При чому, педагоги та психологи називали всіх, важких для виховання дітей *важковиховуваними* та *педагогічно занедбаними* і особливо не звертали уваги на їх особисті здібності, як то обдарованість, таланти і тим паче геніальність.

На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної думки вчені та практики до групи «важких» продовжують відносити дітей різних категорій. Це і діти з яскраво вираженими здібностями, яких зазвичай називають обдарованими, і діти, які мають певні проблеми психічно-розумового характеру (гіперактивну дитину теж можна вважати «важкою»). Наприклад, автор статті «Особливість і проблеми обдарованої дитини» Юркевич наголошує, що у дітей з надобдарованістю через нерівномірність розвитку та відсутність сформованих навичок соціальної поведінки виникають проблеми у спілкуванні, які можуть спровокувати конфлікти або відчуженість від ровесників. Часто в таких дітей мають місце проблеми емоційного розвитку – наприклад, критичне зауваження може викликати негайні сльози. Крім того, надобдаровані діти часто мають погану успішність в школі, оскільки швидко втрачають інтерес до предмету через повільний для них темп викладання, а з часом вже не наздоганяють програму навчання знову таки через те, що їм вже не цікаво. Це певним чином впливає на розвиток дезадаптації обдарованої дитини і тому така група дітей відноситься до груп підвищеного ризику[8].

Психолог В. Г. Степанов при відношенні обдарованих дітей до категорії важковиховуваних вбачає те, що такі діти мають складний характер і з ними важко спілкуватись. Оскільки складно вийти саме на той рівень інтелекту, де знаходяться вони і за приклад наводить долі відомих музикантів, кінозірок, художників, які дуже часто виявляли нестриманість і через це деякі навіть

ставили хрест на своїй кар'єрі в подальшому. Разом з тим він наводить і приклади, коли вчителі були дуже задоволені діяльністю надобдарованих учнів а, отже, здібності не є обов'язковою причиною поведінки з відхиленнями [7, с.130].

Щодо тих випадків, у яких обдаровані діти зустрічаються з труднощами в спілкуванні і самі стають важкими для інших, В.Г. Степанов дає наступні пояснення.

По-перше, обдарованих учнів дуже часто через заздрощі стикаються з поганим ставленням і навіть переслідуванням однокласників.

По-друге, до обдарованої дитини буває негативне ставлення вчителя, через вище зазначені в цій роботі причини. Одні вчителі вважають таких дітей нахальними, зазнайками, інші – думають, що дитина, заперечуючи вчителю, прагне в такий спосіб продемонструвати некомпетентність вчителя та підірвати його авторитет, а ще одна категорія недалеких вчителів і зовсім вважають таких дітей тупими та дивними.

По-третє, нерідко у обдарованих дітей виникають труднощі і з батьками, оскільки батьки не обов'язково були обдарованими і такими ж як їх діти, а навіть якщо й були то не придали значення та не вивчали психологію обдарованої дитини, а отже і не знають що з нею робити. Звідси з'являється роздратованість батьків через надмірну «пізнавальну» активність дитини, її наміри все розбирати і досліджувати, задавати багато різноманітних запитань, часом захоплюватись одним навчальним предметом на шкоду іншим. Інших батьків не влаштовує зосередженість своєї обдарованої дитини на читанні. Треті, навпаки, занадто балують школяра, звільняючи його від усіляких обов'язків вдома, захвалюють і підносять на незаслужену висоту» [7, с.132]. Звідси з'являються серйозні проблеми у дитини з соціумом в подальшому.

Таким чином, причиною важковихованості дитини є не сама обдарованість, а негативний вплив того середовища, в якому перебуває така дитина. Крім усього вище зазначеного обдаровані діти мають ще й надто чутливу емоційну сферу – підвищену чутливість. Це може сприяти появі недовірливості або дитячих страхів, які легко переростають у фобії. І далі В.Г. Степанов зазначає на тому, що обдаровані діти іноді переоцінюють свої можливості і, захоплюючись одним цікавим предметом, забувають про інші, а це призводить до неуспішності в школі. Такі діти майже повністю відірвані від фізичної діяльності, що може спричинити нервові зриви і навіть соматичні захворювання в результаті яких школяр нерідко втрачає інтерес до навчання. З іншого боку, висока самооцінка своїх успіхів у навчанні, в порівнянні з однокласниками, або захвалювання з боку вчителів і батьків, можуть призвести обдаровану дитину до зазнайства, зарозумілості, презирства до оточуючих, нетерплячості до чужої думки, вередливості, запальності. А перераховані характеристики, дійсно є симптомами важковиховуваної дитини.

У соціально-педагогічному словникові видання ЧДУ ім. Петра Могили ми знаходимо таке визначення поняття *обдарованість*: це «індивідуальна потенційна своєрідність задатків людини, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності. Необхідні для розвитку обдарованості природні задатки самі по собі не визначають її. Обдарованість розвивається в процесі засвоєння індивідом духовних та інших надбань людства, його творчої діяльності»[9, с.13].

У іншому словнику «обдарованість – talent, gift, endowment, cleverness – 1) своєрідне поєднання здібностей, які забезпечують якісне виконання діяльності; 2) загальні здібності, що зумовлюють можливості людини, рівень та своєрідність її діяльності; 3) розумовий потенціал або інтелект; 4) сукупність природних даних, характеристики ступеню їх вираження і своєрідності та

передумов здібностей; 5) талановитість, наявність внутрішніх умов для видатних проявів у діяльності» [11, с.108].

Педагогічний термінологічний словник так визначає поняття «обдаровані діти» — це діти, що значно випереджують своїх ровесників в розумовому розвитку або ті, які демонструють видатні спеціальні здібності – музичні, художні, спортивні, наукові тощо. В науковій літературі та в розмовному обиході таких дітей часто іменують *вундеркіндами* [11].

Ще в одному словникові обдарована дитина – це дитина, в якій інтелектуальні здібності та досягнення значно перевищують норми, які є характерними для його віку, а в більш широкому значенні – це дитина, що має спеціальні здібності в будь-якій галузі людської діяльності, які мають цінність для суспільства [10].

Лаконічне визначення наведене в сучасному психолого-педагогічному словникові:

Обдарована дитина – дитина, яка виділяється яскравими, очевидними (або внутрішніми), іноді видатними досягненнями [10, с. 266].

Як бачимо, за майже півтора століття класифікація «видатних людей» дещо зазнала змін – так, якщо І.О. Сікорський ставив обдарованих на останнє місце, а на першому мав геніальних людей, то зараз ми вважаємо обдарованих геніальними, або людьми із надздібностями. Тобто, не змінилися визначення, а помінялися місцями лише терміни, що ніяк не заважає сприйняттю дійсності.

Проте, не дивлячись на різноманітність наведених думок про обдарованість серед педагогів і психологів, кожен дослідник, зокрема і зарубіжні вчені [12] зазначає деякі основні риси обдарованих особистостей, які відрізняють їх від сверсників:

- високий духовний потенціал;

- високі розумові здібності;

- висока сила волі та внутрішня мотивація, що дозволяють в повній мірі використати всі ресурси і досягти будь-якої мети.

Отже, обдарована дитина – це дитина, наділена всіма можливими здатностями і здібностями людини від природи в поєднанні із вольовими якостями.

1.2 Психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей

Говорячи про психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей, варто відмітити джерело тієї самої обдарованості, або, якщо так можливо зазначити, які є причини виникнення обдарованості.

Деякі дослідники педагогічної науки вважають, що обдарованою можна визнати будь-яку дитину – відрізнитися буде лише характер прояву обдарованості [13, с. 42]. В одній зі статей про обдарованість В.Вдовенко пише, що «резерви обдарованості закладені практично в кожній дитині», «кожна дитина унікальна і талановита» [14, с. 89], при чому автор спирається на думку В.О. Сухомлинського і наводить деякі приклади з його праць про талановитих дітей. Так, дійсно, у В.О. Сухомлинського є тези про розвиток можливостей дітей. Наприклад: «Дитина думає спостерігаючи і спостерігає думаючи, – це винятково важлива умова вияву, вираження талановитості дитини. Якщо є спеціальна спрямованість процесу навчання – виховання розумної людини, – кожний стає талановитим по-своєму», «розумове виховання – це постійне вивчення розумової діяльності, це обережний дотик до мозку» [15, с. 98]. Проте Сухомлинський говорить саме про талановиту (дитину не обділену здатностями та здібностями), а не обдаровану (з надздібностями, геніальну) дитину.

Тож не слід плутати та ставити на один рівень гарних, талановитих дітей та дітей-вундеркіндів, наділених надздібностями. І.О. Сікорський зазначає, що геніальна дитина має певні задатки від своїх предків, тобто обдарованість завжди закладена у людини генетично і не може бути геніальна дитина у звичайних, не наділених високими інтелектуальними та розумовими якостями, батьків [1, с. 48]. Така природа вроджених обдарованих дітей.

Тепер перейдемо до психолого-педагогічних особливостей обдарованих особистостей – як такі діти почуваються у соціумі, як поведуться та якими рисами характеру наділена більшість таких дітей, а також які поведінкові особливості мають.

Через особливість та унікальність, обдаровані діти в момент розвитку зазнають деяких незручностей, а часто і абсолютного психологічного дискомфорту, що зумовлює виникнення важковиховуваності у таких дітей.

Через значне випередження своїх однолітків у розумовому, інтелектуальному та психічному розвитку, обдаровані діти часто зіштовхуються із непорозумінням не тільки від друзів, але і від батьків, педагогів, вихователів та вчителів. Однокласники часто не розуміють таких дітей, або ж намагаються здаватися кращими і розумнішими за них, часто користуючись психічним тиском та маніпулюванням або ж і фізичним переважанням, вдаючись до булінгу через заздрощі, а іноді і через психологічну нестабільність самої обдарованої дитини. Вчителі та вихователі часто “ставлять на місце” таких дітей, оскільки ті, будучи відвертими, як всі діти, не соромляться вказувати на справжні помилки старших та повчати, будучи наділеними неабияким інтелектом та здатністю засвоювати великий об’єм інформації. А батьки зазвичай не знають, що з ними робити та як виховувати і в кращому випадку пускають все на самоплив, а в гіршому – починають лікувати «хвору» та «дивну» дитину[16].

Історія людства знає багато прикладів зі становлення обдарованої дитини самодостатньою особистістю, як проходить виховання таких дітей та з якими

складнощами зіштовхуються, як самі генії, так і оточуючі їх люди. Так, всім відомий епізод із Біблії про Йосипа Прекрасного, який був одним з дванадцяти синів Іакова і став правою рукою фараона Єгипту. Змалку він відзначався певними особливостями – бачив віщі сни, був здатний відчувати негативні наміри своїх братів. Проте, під час дорослішання, коли він ділився своїми думками та снами із братами, то ті лише заздрили йому: «І бачив Йосип сон та розповів братам своїм, а вони ще більше зненавиділи його...за сни його та слова його»[Бут. 37:5]. Батько Іаков дуже любив свого молодшого сина, проте, коли Йосип і йому повідав свій сон, то «полаяв його батько його і сказав йому: що то за сон, який ти бачив? Невже я і твоя мати, і брати твої прийдуть і вклоняться тобі?» [Бут. 37:10]. Історію знають всі, проте не всі звертають увагу на те, як Йосип забув про знущання та заздрість братів і продовжив з ними спілкуватись так, ніби нічого не відбулося і більш того, коли він побачив їх через довгі роки, то сказав їм, щоб вони не звинувачували себе, бо то не вони його продали, а Бог так влаштував та зробив його правителем Єгипту: «І плакав він ..і цілував та обнімав усіх братів»[Бут. 45:2-15].

Як бачимо, обдарований з дитинства Йосип зазнавав негативного впливу від братів, зіштовхувався із непорозумінням зі сторони батька та мав досить важке, в психологічному плані, дитинство і важку юність. Проте, будучи наділеним мудрістю від природи, обрав вірний шлях.

Біблейський Йосип, на мою думку, є яскравим прикладом того, якими якостями та психолого-педагогічними особливостями наділена обдарована дитина.

Україна має й свого героя – це найвидатніший та найтаємніший кошовий отаман України Іван Сірко, якого боялись усі вороги – його називали «шайтаном» за його непереможність, за надздібності та неперевершеність у військовій справі. Цей Великий воїн, справжній козак, в дитинстві також зазнавав непорозумінь із оточуючими. За історією, кошовий отаман Іван Сірко родився незвичайною дитиною – в нього від народження були зуби. Коли рідні

та знайомі побачили таку «страшну» дитину, то злякалися і стали говорити, що він син рогатого, і що диявол так його відмітив, та інший усіякий непотреб. Батько намагався пошуткувати, сказавши, що зубами він буде гризти ворогів, проте ніхто на це не звернув уваги – люди продовжували вірити в забобони, хоча й справдилися батькові слова. Коли Сірко зростав, то дивував та наводив острах на оточуючих своїми надможливостями, а коли він став отаманом, то не програв жодної битви, міг з'являтися зненацька там, де його не чекали, міг віднайти ворога, де б він не був [17].

Народна мудрість прихована в українських народних казках, серед яких можна знайти і казки про дітей із надздібностями.

В українській народній казці «Іван – мужичий син» цар шукав богатира, який може дістати коня, що «їсть жар та п'є полум'я, а як біжить – на дванадцять верст земля гуде і листя на дубах осипається». І тут в якогось-то мужика син-підліток, який і є головним героєм Іваном – мужичим сином, заявляє батькові, що він знає де той кінь та як його дістати. Проте батько мало того що не звертає уваги на синові слова, так ще й лає його: «Сиди там, коли сидиш! Ти вийдеш за ворота – та й то тебе діти б'ють, а ще про такого коня базікаєш!». На що Іван – мужичий син, який насправді мав неабиякі богатырські здібності продемонстрував батькові свою силу силенну, а «*батько стоїть, очі витріщив – дивиться на нього, аж злякався сам*» [18, с. 85].

В цій казці яскраво показано, якого ставлення зазнає в дитинстві обдарований підліток — його й батько лає, і глузує з нього, і діти його б'ють (наочно – булінг), тобто дитина зазнавала непорозуміння з батьком та ровесниками, проте надздібний хлопець не звертав на то все уваги, а виявив свої здібності саме в той час, коли вони мали привести його до великої мети.

В цій роботі ми навмисне привели приклади із історико-культурної спадщини, аби відстежити те, з якими перешкодами та непорозумінням зіштовхувалися незвичайні діти в різні епохи.

Така ситуація досить негативно впливає на психіку та психологічний стан обдарованої дитини і вона з'являється в тому самому ряді «важких дітей», серед яких, зокрема, педагогічно занедбані, позбавлені батьківської уваги, діти із неблагонадійних родин (які часто бувають розумово та інтелектуально недалекі) тощо. Через що обдаровані діти можуть стати педагогічно запущеними. Таке явище, на думку А.Й. Капської, виникає внаслідок негативних міжособистісних стосунків дитини з оточуючим середовищем (сім'я, школа, суспільство взагалі) [19].

Все це дуже негативно впливає на обдаровану дитину в більш значній мірі, аніж на звичайних дітей – адже, обдаровані мають підвищену психо-емоційну чутливість та вразливість. А отже, батькам та вчителям, які мають справу з обдарованою дитиною, варто дуже пильнувати за психологічною атмосферою, в якій знаходиться дитина.

На першому місці за впливом на розвиток та становлення дитини стоїть сімейне коло, а саме:

- структура та емоційний клімат в сім'ї;
- стилі дитячо-батьківських взаємин;
- ставлення батьків до дитячої обдарованості та надздібностей.

Така точка зору і на сьогодні не втратила своєї актуальності. Ю.М. Якубова, О.Г. Антонова-Турченко, Г.В. Святенко, М.М. Московка у праці «Сімейне оточення, як чинник соціальної дезадаптації дитини» зазначають, що стиль поведінки, основні звички, шаблон реакції складаються і засвоюються в сім'ї. І це не дивно, оскільки, дитина розпочинає вивчення світу зі спостережень за мімікою батьків та інстинктивно, несвідомо їх наслідує. Вона вже з перших років життя копіює їхні жести, пози, тон, міміку [20, с.363-364].

Від того, в якій сім'ї буде зростати дитина залежить, чи буде дитина важковиховуваною, чи ні. В.О. Сухомлінський стверджував: «У хорошій сім'ї, в якій батько і мати живуть у злагоді, в якій панують тонкі відносини чутливості до слова, до думки і почуття, до погляду і найменшого відтінку настрою, у

відносинах добра, злагоди, взаємної допомоги й підтримки, духовної єдності й щирості, довіри і взаємної поваги батьків перед дитиною якраз і розкривається все те, на чому утверджується її віра в людську красу, її душевний спокій, рівновага... Якщо ця віра зруйнована, в дитячу душу вривається трагедія, горе. Немає нічого небезпечнішого для сім'ї, для школи, суспільства ніж дитина – стражденна, нещасна – на руїнах своєї віри» [21].

Проте, наступну роль у вихованні дітей після сім'ї відіграє школа. Адже в школі дитина, в якій формується особистість і основні психічні риси, проводить найбільше свого часу, який припадає саме на той віковий період, який формує майбутню постать людини у суспільстві. Тож недоліки у шкільному вихованні несуть вагомий внесок у формування важковиховуваності, а особливо впливають на становлення обдарованої дитини, як особистості.

Часто вчитель не розпізнає таку дитину серед інших дітей, що є важковиховуваними, і ставиться до неї так само, як до тих, в кого є проблеми розумового, соціального чи педагогічного характеру а, часто і гірше. Обдарованій дитині ставлять погані оцінки, підвищують на них голос, дають покарання або глузують перед усім класом (що є майже фатальною помилкою), не вбачаючи, що незацікавленість дитини предметом зумовлена не його розумовою відсталістю, а навпаки — надзвичайною здатністю, через яку дитині необхідно більше об'єму інформації і більш швидке викладання[16, с.2]. Трапляються і такі ситуації, коли юні вундеркінди починають сперечатись з учителем прямо на уроці. Заперечують теорії та формули, яким навчає вчитель, висувають свої думки щодо того чи іншого наукового питання так, ніби вони вже мають всебічні знання. Звичайно, це призводить до конфлікту із вчителем, оскільки може загрожувати авторитету останнього перед іншими дітьми, якщо вчитель не буде здатний гідно та мудро відповісти на заперечення. А.Й. Капська так і зазначає: «Важковиховуваність може проявитись у дітей з особливо раннім розвитком здібностей ерудиції, за якого діти вступають у суперечку з

учителями, дратують їх своїм «всезнайством», небажанням погоджуватись із загальноприйнятою думкою» [19, с.130].

Тієї ж думки дотримуються і зарубіжні психологи та педагоги, зокрема Sanchez C., Brigaud E., Moliner P. та інші [12, 22].

Проте, не обов'язково обдарований учень завжди є важковиховуваним та неприйнятним для вчителя. Якщо таким дітям трапляється справжній Вчитель, який здатний вислухати дитину, зацікавитись її думкою, а потім з мудрістю плавно перейти до правдивих тверджень так, щоб дитина сама дійшла до потрібного висновку, то такі діти всіма своїми силами віддаються навчанню і приносять справжній науковий врожай від призових місць на олімпіадах та конкурсах до всесвітнього визнання.

Як вже зазначалося раніше, обдаровані діти мають особливу духовну організацію, відмінну від інших. Саме через це маленькі генії зазнають негараздів. До таких особливостей можна віднести наступні:

- 1) Особливості пізнавальної діяльності;
- 2) Психосоціальна чутливість;
- 3) Фізичні характеристики;
- 4) Особливості взаємин;
- 5) Поведінкові особливості;
- 6) Дисгармонійний розвиток.

Особливостями пізнавальної діяльності є те, що обдарована дитина наділена широким сприйняттям, здатна слідкувати за багатьма процесами одночасно та активно досліджувати оточуюче середовище, накопичувати та використовувати величезний об'єм інформації, мають великий словарний запас, зберігають високий порог сприйняття дійсності тривалий час, здатні до тривалої концентрації уваги та впертого вирішення навіть таких задач, які є непосильними за віком.

До **психосоціальної чутливості** можна віднести наступне:

- загострене почуття справедливості;
- випереджальний моральний розвиток та випереджальний розвиток сприйняття та пізнання;
- жива уява, творчість, винахідливість та багата фантазія, гострий гумор;
- через нестачу емоційного балансу вони нетерплячі та поривчасті;
- надчутливі до невербальних сигналів оточуючих, мають підвищену вразливість та схильні до перебільшення страхів.

Про *особливості системи взаємин* у обдарованих дітей варто зазначити, що деякі особливості поведінки та особистості обдарованих можуть призвести до крайнього непорозуміння із однолітками, що в свою чергу може спровокувати повну ізоляцію такої дитини від інших дітей. Причинами такої ситуації може бути нетерплячість до менш здібних дітей, невміння слухати чужу думку та підлаштовуватись під більш повільний ритм іншого, прагнення до домінантності, якої не вдається досягти через велику різницю в інтелекті між обдарованим та іншими дітьми, постійна демонстрація особистих знань, які часто бувають не цікаві іншим дітям за віком тощо.

Обдаровані діти прагнуть товаришувати зі старшими, намагаючись при цьому стати їх лідером, проте в силу вікових особливостей (які так само притаманні дітям-геніям, як і всім іншим) не можуть очолити старших і розцінюють це, як власний недолік, при чому зазнає втрат їх самооцінка, оскільки обдаровані є досить критичними та вимогливими не тільки до оточуючих, але й до себе в першу чергу. А через підвищену чутливість психо-емоційної сфери обдаровані діти більш схильні до негативного впливу з боку неблагонадійних соціальних взаємин, а тому порушення в спілкуванні із соціумом часто негативно відбиваються на їх уяві про себе та свої можливості в той час, коли важливою умовою для реалізації своїх ресурсів у таких дітей є формування позитивної Я-концепції. З іншого боку, завищена самооцінка, яка виникає внаслідок гіперопіки з боку батьків та надмірної похвальби від вчителів, більш згубно відбивається саме на обдарованих дітях, аніж на

звичайних, бо призводить до самообожнювання та приниження інших, а потім відмову від саморозвитку та самовдосконалення. Отже, взаємини із оточуючими є досить важливими для обдарованих дітей [23].

Крім вище перелічених особливостей, обдарована дитина має і певні *поведінкові особливості*, які відрізняють її від звичайних дітей, але дуже часто ставлять в очах оточуючих на один рівень із “важкими” дітьми різних типів важковиховуваності. Обдаровані діти досить схильні до неврозів, психозів, депресивних станів та інших негативних психо-емоційних проявів у поведінці. Їм можуть бути притаманні:

- Гнівливність;
- Лякливність і фобії;
- Нестійкість, нерівність і суперечливність характеру;
- Сильна гострота симпатії або антипатії до людей;
- Імпульсивність вчинків;
- Песимізм або надмірна веселість;
- Дратівливність, афективність (легка або підвищена);
- Ннеохайність або педантичність;
- Пристрасне читання [13].

Обдаровані, маючи від природи мудрість, здатні протистояти колективу та масі, оскільки користуються не думкою більшості, а своїми особистими надбаннями та знаннями, тож часто опиняються у епіцентрі конфлікту.

Таким чином, обдарованим дітям іноді досить важко адаптуватись у соціумі через численні особливості в поведінці, сприйнятті навколишнього світу, особливості пізнавальної діяльності тощо. Тож, від нас, вчителів, великою мірою залежить те, як буде розвиватись та розкриватись обдарована особистість. А отже для цього вчитель повинен знати не тільки про особливості обдарованих дітей, але й вміти побачити таких особливих геніїв як серед звичайних дітей, так і серед тих, котрі вважаються важковиховуваними.

1.3 Методика вияву обдарованого учня серед інших дітей із девіантною поведінкою та труднощами у вихованні

Перш ніж почати працювати з обдарованими учнями та здійснювати на практиці всі свої методики навчання обдарованих, вчителю необхідно вміти виявити обдарованого учня серед інших. Для цієї мети існують методи діагностування обдарованого учня.

Етап діагностування вважається одним із найскладніших та відповідальніших етапів роботи педагога із важкими дітьми. І тут важливо обрати вірний метод діагностики задля того, щоб поставити правильний «діагноз» і обрати найоптимальніші методи вже психо-корекційної роботи і в результаті досягти успіху в корекції важковиховуваності дитини або успіху в подоланні перешкод у взаєминах між вчителем та обдарованою дитиною.

Але оскільки типи дітей бувають різні, учні можуть виявляти різні сторони особистості, по-різному поводитись навіть будучи одного типу важковиховуваності, то нескладно зробити висновок, що одного методу діагностики буде недостатньо. Цієї думки трималися і такі видатні педагоги, як К. Роджерс та Ю. Клейберг [26, с.109].

З огляду на це вважаю доцільним розглянути не один метод, а сукупність методів діагностики обдарованих учнів серед інших важковиховуваних.

Одним із популярних методів діагностики учнів можна вважати *бесіду*. Багато дослідників наголошують на тому, що таким методом слід користуватись дуже обережно, оскільки тільки щира, відверта та душевна бесіда може створити довірливі взаємовідносини між учнем і вчителем і надати дитині можливість відкрити свої думки і почуття, поділитись своїми проблемами [25, 26].

Ще один найвідоміший метод, який зустрічається у психолого-педагогічній практиці діагностики типу важковиховуваності – це *анкетування*. Проте, такий метод, хоча і є дуже розповсюдженим і загальноживаним, але має деякі нюанси, яких якщо не дотриматись, то важко буде зробити об'єктивне судження про дитину. Особливо із цією проблемою зіштовхуються молоді, починаючи психологи та педагоги. Дуже часто, ще не побачивши дитину і не поспілкувавшись із нею, вони кидаються роздавати листочки і проводять анкетування, сподіваючись, що такий простий та “відгороджений” від прямого спілкування із важкою дитиною метод одразу і просто вирішить проблему і вони, не цікавлячись особисто дитиною, отримають унікальний та єдино вірний результат і, таким чином, роблять помилку. Адже справу маємо із обдарованою дитиною, наділеною неабияким інтелектом та мудрістю від природи, а отже здатну відрізнити мету, з якою необачний вчитель проводить анкетування, та вистроїти свої відповіді так, щоб анкетування не дало результату. Яких же умов слід дотримуватись при проведенні анкетування з метою діагностики типу важковиховуваності?

Педагог Л.М. Зюбін пропонує наступне:

- мета анкетування повинна бути чітко окресленою;
- запитання мають формулюватись так, щоб відповідь була єдиною;
- *опитування повинна проводити та людина, якій опитувані повністю довіряють;*
- *учні повинні бути впевнені, що відповіді без їх дозволу оголошуватись не будуть [27].*

Останні дві умови не просто так виділені мною — вони є запорукою об'єктивних відповідей, але передусім саме живе спілкування із дитиною, яку діагностують. Тобто, перш ніж перейти до такого типу діагностики, як анкетування, вчитель вже повинен мати налагоджені позитивні і довірливі взаємини із тим, хто проводить анкетування.

Спостереження, як і бесіда, є доступним і загальнозживаним методом. Використовується майже у всіх випадках діагностики, але найчастіше — при неможливості діагностування бесідою або анкетуванням. Наприклад, у дитини заздалегідь упереджене і недовірливе ставлення як до будь-якого вчителя (чи дорослого взагалі), так і особисто до психологів, які можуть «влізти в душу» — адже не слід забувати, що маємо справу саме з емоційно-чутливою дитиною, яка не гірше психолога здатна зобачити невідвертість та нещирість. Тому спостереження іноді буває єдиним із можливих способів продіагностувати дитину. І хоча цей метод здається досить простим і самим доступним із усіх, проте результативно скористатись ним має змогу тільки досить спостережливий, мудрий та професійний педагог чи психолог. Оскільки, як і при анкетуванні чи бесіді, треба дотримуватись певних правил і вимог, найпершим з яких є — спостерігати приховано, аби дитина не помітила той самий «коварний» та «чіпкий» погляд, бо в такому разі спостереження не вдасться, а отриманий результат буде хибним.

Ці три методики є першими, які необхідно застосовувати при діагностуванні, але не є остаточними.

І.В. Кошова вважає, що вчитель повинен володіти усіма методами діагностики — як низькоформалізованими (спостереження, бесіда, проєктивні методики тощо), так і високоформалізованими (техніками типу тест Векслера, опитувальник Кеттела та ін.) [29, с.109]. Зокрема, продуктивною є «Методика вивчення особистості дезадаптованого підлітка і його найближчого оточення», яка передбачає в ході спостережень, бесід з самим учнем, його сім'єю, однолітками, вчителями, з'ясування статусу та соціального розвитку підлітка. Такі методики являють собою план різнобічних спостережень за дитиною [там само, с.147-154].

Отже, основними методами вияву обдарованих учнів серед інших важковиховуваних, якими може скористатись вчитель хімії, ми вважаємо:

- бесіду;

- спостереження;

- різноманітні методики, що допомагають з'ясувати: тип темпераменту, наявність акцентуації, стан самооцінки, ставлення учня до інших та до своєї діяльності, особливості соціального розвитку тощо, тобто тип важковиховуваності, а значить і виявити обдарованого.

Проте, на мою думку, обдарованого учня не так вже й складно виявити, навіть при абсолютно важкій та девіантній поведінці – адже, маючи високий рівень знань та інтелекту, така дитина обов'язково сама покаже свої здібності. Вчителю варто лише бути спостережливим, мати мудрість та терпіння, а також любов до дітей.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТА ВИКЛАДАЦЬКОЇ РОБОТИ ВЧИТЕЛЯ З ОБДАРОВАНОЮ ОСОБИСТІСТЮ

2.1. Особливості методик викладання хімії обдарованим учням.

Будь-який вчитель хімії чи іншого предмету має бути готовим до того, що йому доведеться мати справу з обдарованими дітьми. Тож обов'язковим є вивчення методик викладання хімії саме таким учням.

При пошуку методик викладання хімії обдарованій дитині, педагогу, перш за все, необхідно спиратися на знання психології обдарованих, знання їх особливостей поведінки та комунікації, їх особливостей сприйняття інформації та засвоєння матеріалу. Про це говорилося у попередньому розділі.

Отже розглянемо, які методики для викладання обдарованим учням пропонують педагоги і психологи.

В сучасному психолого-педагогічному словникові зазначається, що принцип роботи з обдарованою дитиною базується на наступних засадах:

- індивідуалізація навчання;
- навчання, яке випереджує програму;
- психологічна комфортність в будь-якій діяльності;
- пропонування різних можливостей для реалізації здібностей обдарованого учня;
- можливість позаурочної діяльності;
- створення умов для спільної роботи учнів при мінімальній участі вчителя;
- надання обдарованому учневі певної свободи у пізнавальній діяльності та допомога тільки за його потребою[28].

В останньому мається на увазі надання такої свободи, де учень може працювати самостійно з різноманітними джерелами, реалізовувати та розвивати свої особисті наукові думки та дослідження навіть в тому разі, якщо це суперечить сучасним науковим уявленням – оскільки особистий досвід для таких дітей є найкращим вчителем і розуміння своїх помилок на особистому досвіді для обдарованих дітей є більш цінним, ніж виправлення помилок вчителем та підказка правильної стежки з його боку. До речі, саме надання свободи обдарованим учням під час навчального процесу є чи не ключовим моментом у методиці роботи вчителів з обдарованими дітьми.

Педагогічні програми розвитку обдарованої дитини та підбір методики викладання свого предмету необхідно будувати з огляду на те, щоб була можливість якомога краще розкрити весь потенціал та ресурси обдарованого учня. Для цього можна виділити дві цільові установки процесу розвитку обдарованого учня:

1) Створення можливості якнайліпше реалізувати здібності та потенціал дитини з урахуванням її інтересів у науковому пізнанні. Для цієї мети необхідно спочатку виявити критерії обдарованості, вивчити інтереси дитини та початкового рівня розвитку. В подальшому така робота має включати в себе розробку теоретичної основи та практичних планів колективних, індивідуальних чи групових занять тощо.

2) Виховання самодостатньої врівноваженої особи, яка після закінчення школи буде спроможна самостійно реалізувати свої ресурси виходячи із особистих здібностей та інтересів. Тут мається на увазі вивчення та розвиток особистісних якостей дитини та створення певних комфортних психологічних та фізичних умов для розвитку обдарованого учня.

Ці дві установки мають рівноцінно важливе значення для розвитку обдарованої особистості. Тож вибудовування програми розвитку дитини із надздібностями має базуватися на вирішенні саме цих двох завдань. Проте слід

мати на увазі, що побудова таких програм має певний вплив зокрема на особистість та характер дитини, а не тільки на загальні вимоги педагогіки чи психології, тобто повинні мати індивідуальний характер [30].

Необхідно пам'ятати, що навіть дуже обдаровану дитину слід навчати — навчати кропіткій праці, посидючості, самостійному прийняттю рішень. І тут на перешкоді може стати те, що обдаровані діти є нетерплячими до утисків, підвищення голосу, надмірного тиску, хоча й охоче сприймають навіть не дуже приємну і необ'єктивну критику, намагаючись виправитись і вдосконалитись. При цьому всьому необхідна серйозне навантаження дитини творчістю та створення комфортних умов для творчості. Обдарована дитина має досить вільно володіти часом та простором, навчатись по розширеному навчальному плану, відчувати опіку та увагу зі сторони вчителя задля розвитку своїх талантів та відкриття ресурсів.

Широкі часові рамки сприяють розвитку проблемно-пошукового аспекту. При чому наголос слід робити не на те, що вивчати, а на те, як вивчати. Якщо обдарованому учневі буде надано можливість не поспішати із виконанням завдання та не хапатись за одне та за інше, то така дитина краще осягне таємницю зв'язку між явищами та швидко навчиться застосовувати свої дослідження та відкриття на практиці. А необмежені можливості аналізувати інформацію та заглиблюватись в сутність проблеми будуть сприяти розвитку природньої допитливості та аналітичного і критичного мислення [31, с.42-43].

Таким чином, ми можемо дійти висновку, що створення благонадійних та комфортних психологічних умов для навчання, а також попередження конфліктних ситуацій у дитячому колективі, є однією із найважливіших задач педагога при роботі з обдарованими дітьми. Також важливо зазначити, що надмірна увага до обдарованого, а також, гіперопікування згубно впливатиме на дитину та може призвести до вкрай поганих наслідків, як то: приниження інших та надмірна гординя, що закінчується відмовою від подальшого

самовдосконалення, надмірні лінощі та втрата інтересу до науки. «Загибелі передує гординя, а падінню – пихатість» [Притч. 16:18] – так сказав наймудріший з людей цар Соломон.

Розглядаючи та досліджуючи різноманітні методики навчання обдарованих дітей, більшість науковців доходять до висновку, що в цілому, є лише два основних напрямлення, за якими слід скласти методику навчання:

- 1) Прискорення навчання
- 2) Збагачення навчання [12].

Розглянемо кожну з них окремо.

Прискорення навчання.

Питання про темпи навчання обдарованих дітей постають перед вчителями, психологами та батьками вже впродовж тривалого часу. Дуже часто як педагоги, так і батьки приймають рішення про навчання своїх обдарованих дітей саме на користь прискоренню. Це й не дивно, адже учні із надможливостями достатньо охоче сприймають прискорення і здатні доволі комфортно рухатись у швидкому темпі по шляху пізнання науки. Тому часто батьки обдарованих дають згоду на переведення дитини в старший клас, що дає змогу, по-перше не сумувати, вивчаючи скучну програму разом із звичайними дітьми, а по-друге – такий підхід дозволяє обдарованому швидше вступити до вищого навчального закладу та вивчати те, що йому цікаво. Проте, ми пам'ятаємо, що при спілкуванні із старшими обдаровані діти зазнають дискомфорту, оскільки для вільного спілкування та дружби зі старшими підлітками, треба мати не тільки високий інтелект, рівень знань (що, до речі, не обов'язково), але ще й мати певні особливості характеру, які дозволять молодшому зручно почуватись серед старших, що є далеко не в кожній обдарованій дитини.

Тож, багато педагогів та психологів вважають прискорення навчання досить одностороннім підходом, тому що не враховується емоційний розвиток (який пов'язаний із віком і на який аж ніяк не впливає сама наявність геніальності розуму) та затребуваність спілкування дитини із ровесниками.

Прискорення навчання, як методика, пов'язане, перш за все, саме зі зміною швидкості навчання, а не зі змістом матеріалу. Оскільки однією з особливостей обдарованих є те, що вони мають ранній розвиток мовлення, розуміють більшу кількість слів та інформації, мають високу швидкість в розумінні сенсу та суті питань, то на це і звертають увагу оточуючі. Тож, якщо рівень та швидкість навчання не співпадають із потребами дитини, то це перешкоджає її особистісному та пізнавальному розвитку і таким чином залишаються не реалізованими можливість обдарованого учня до швидкого засвоєння матеріалу, відмінне запам'ятовування, допитливість та незалежність суджень.

Всі спеціалісти, які працюють із обдарованими дітьми, мають спільну думку щодо необхідності вносити в програму навчання учнів із високим рівнем розумових здібностей прискорення в будь-якому вигляді. Але також усі наполягають на тому, що прискорення не є якоюсь універсальною стратегією, яку треба використовувати абсолютно для всіх обдарованих дітей. Якщо при цьому, окрім суто прискорення, немає ніяких змін у самій програмі, то таке прискорення скорочує тільки число років, які учень проводить у школі [28, 32, 34].

На нашу думку для того, щоб застосовувати методику прискорення для складання навчальних програм, необхідно мати на увазі, що:

- 1) Дитина має бути зацікавлена в цьому прискоренні, повинна мати підвищений інтерес до предмету, який планують прискорити;

- 2) Дитина має бути емоційно та соціально-зрілою в межах своїх вікових особливостей;

3) Має бути згода батьків на прискорення програми.

Загальноприйнятою є думка, що прискорення відіграє позитивну роль для тих, хто найбільше цікавиться математикою або іноземними мовами.

Існує декілька форм прискорення:

1) вступ до школи раніше 6 років;

2) прискорення у своєму класі (індивідуальна програма);

3) прискорення через підвищення класу (перехід в старший клас);

4) навчання у профільних класах або школах;

5) радикальне прискорення – тобто навчання за програмами закладів вищої освіти.

6) ранній вступ до ЗВО.

Найкращого результату можна досягти не тільки за рахунок чистого прискорення, але й відповідної зміни навчальних програм та методів навчання. Бо якщо застосувати тільки суто прискорення, то це лише на якийсь нетривалий час зменшить проблеми розвинутих дітей, але не задовольнить їх масштабні потреби у пізнавальній сфері розвитку. Тому, частіше за все, наряду із прискоренням використовують і інший прийом – *збагачення*.

Збагачення навчання.

Не дивлячись на те, що методику прискорення почали використовувати набагато раніше, більшість сучасних спеціалістів вважають *стратегію збагачення* навчання більш ефективною при викладанні шкільних предметів обдарованим дітям, оскільки такий підхід вирішує одразу дві проблеми – повною мірою задовольняються інтелектуальні та пізнавальні потреби обдарованої дитини, а разом з тим не порушується емоційне дозрівання такої дитини серед однолітків. Адже важливим є розвиток дитини, як цілісної та самодостатньої особистості.

Розрізняють два види збагачення програми — «горизонтальний» та «вертикальний». *Вертикальне збагачення* схоже на прискорення, оскільки дозволяє швидше пізнавати звичайну програму та дістатися до вищих пізнавальних рівнів обраної дисципліни. А при *горизонтальному збагаченні* дитина отримує додатковий матеріал до тих тем, які проходять усі діти. Тобто однолітки вивчають предмет, не виходячи за рамки шкільних підручників, а обдарований учень пізнає ті самі теми із різноманітних наукових джерел. Таким чином, юний геній не повинен швидше опановувати нові розділи предмету, а отримує додатковий матеріал і тим самим, можливість задовольнити свої пізнавальні потреби, можливість розвитку мислення, творчості та вміння працювати самостійно [33].

Стратегія збагачення має декілька напрямків:

- розширення світогляду;
- збільшення знань про навколишній світ;
- самопізнання;
- поглиблення знань та розвиток інструментарію отримання інформації.

Крім того, збагачення навчання може бути напрямлене на розвиток творчого мислення – це можуть бути різноманітні заняття із вирішення проблем та задач із застосуванням таких відомих технік, як мозковий штурм у будь-яких варіаціях, синектика (поєднання інших елементів) чи інші евристичні методики, заняття, які орієнтовані на розвиток особистісних характеристик митців, а також інші техніки, навіть це можуть бути і вправи на релаксацію, медитацію, візуалізацію тощо. Тобто, збагачення може стосуватись не лише окремих дисциплін чи шкільних предметів в цілому, але й розвитку духовно-моральних, естетичних та етичних якостей, адже таким чином обдарована дитина отримує в повній мірі те, що має досвід людства.

Також неабияке значення мають коректуючі, розвиваючі та інтегративні програми. Більшість педагогів схильні до думки, що із обдарованими дітьми треба проводити програми на розвиток соціально-емоційної сфери, навіть не дивлячись на те, що обдаровані учні, здебільшого є самостійними, за благонадійних умов більш соціально зрілими та такими, що досить добре пристосовуються до оточуючого їх середовища. Такі програми можуть бути орієнтовані на різноманітні цілі. Так, *коректуючі програми* мають на меті підтримку тих обдарованих учнів, що мають емоційні проблеми та поведінкові складнощі. *Розвиваючі програми* впроваджуються задля покращення стану психо-емоційної сфери – в таких програмах застосовують обговорення в групах, рольовий тренінг та тренінг сенситивності (для кращого розуміння людей, зокрема своїх однолітків). Що стосується інтегративних програм, то вони об'єднуються в пізнавальні та емоційні компоненти та поділяються на дві групи:

- 1) ті, що направлені на обговорення життєвих цінностей;
- 2) ті, що пов'язані із дослідженням проблеми самоактуалізації.

Із вище зазначеного стає очевидним, що стратегії прискорення та збагачення навчання можуть переходити одна в одну — це залежить від того, яку мету має вчитель та сам обдарований учень. Проте, на мою думку, слід більше використовувати саме стратегію збагачення, оскільки обдаровані діти в силу своїх психологічних особливостей мають вільно використовувати час та науковий простір, пізнавати більше, а також їм важливо мати особисту увагу до них вчителя та його піклування. І якщо не пришвидшувати обдаровану дитину, не змушувати «перескакувати» з одного в інше, а створити умови для комфортного розвитку, то вона буде чітко виявляти взаємозв'язок між явищами, розвине в собі аналітичне і критичне мислення, а також навчиться застосовувати свої знання на практиці.

Зазначимо також деякі *технологічні прийоми роботи із обдарованими дітьми*.

Наскільки б обдарованою не була дитина та якими б надздібностями не була наділена, варто мати на увазі, що це все ж таки дитина і, як будь-яка дитина, вона потребує навчання. Важливо навчити працювати, самостійно приймати рішення, навчити посидючості.

В обдарованої дитини складніше виховати терпіння та ненав'язливість, оскільки вундеркінди не переносять утисків, тиску, підвищення голосу — це може перерости у серйозну проблему.

Крім того, необхідно ще із дошкільного віку навантажувати обдаровану дитину, залучати до творчої праці, створювати обстановку для розвитку його творчих та мистецьких здібностей. Для розвитку своїх дарувань, обдаровані діти повинні вміти вільно розпоряджатися часом та простором, навчатись за розширеним навчальним планом та відчувати індивідуальне піклування та особисту увагу вчителя.

Однією із форм роботи із обдарованими дітьми є створення Будинків творчості, різноманітних кружків, секцій тощо. Проте, для роботи с такими дітьми на будь-якій базі — чи то в школі на уроках, чи то в творчих кружках — мають бути залучені якщо не педагоги, які спеціалізуються саме на навчанні обдарованих, то як мінімум це мають бути професійні знавці своєї справи. Якщо це художній кружок, то вчителем має бути талановитий художник, якщо у музичній школі — справжній музикант, якщо це вчитель хімії — то він має бути хіміком до глибини душі і охоче, із захопленням навчати своєму предмету обдарованого учня.

Таким чином, навчальна програма роботи з обдарованим учнем має бути чітко вивіреною, продуманою, досконалою і взагалі такою, що буде корисною

для розвитку здібностей обдарованої особистості, розкриття його ресурсів та для становлення такої дитини, як особистості у соціумі.

2.2. Корекційна робота вчителя з обдарованою дитиною та методи подолання проблеми взаємовідносин між вчителем і дитиною

У попередніх розділах було наголошено, що у обдарованих дітей через непорозуміння із близькими, друзями та взагалі оточуючими, з часом виникають проблеми із комунікацією, можуть бути психо-емоційні розлади, невпевненість в собі, недовіра та інші небажані прояви. І при роботі вчителя хімії з обдарованим учнем це варто враховувати.

Робота із обдарованим учнем починається із вияву такого учня та діагностики типу. Після того, як вчитель виявить таку дитину серед інших, вчителю, перш ніж перейти безпосередньо до навчання, варто заручитись довірою дитини та подолати перешкоди у взаєминах, які ймовірно виникнуть після знайомства. Для цього вчитель має провести, за потреби, корекційну роботу, а потім застосувати методи для подолання проблем у взаєминах.

Тож в цьому підрозділі розглянемо більш детально, що таке суто корекційна робота, що вона має собі на меті та які існують методики подолання важких взаємин між вчителем і підлітком.

Поняття **«корекція»** у психолого-педагогічній науці визначається як виправлення недоліків психічного, фізичного чи психологічного розвитку у дітей, які мають відхилення у цих сферах, за допомогою спеціальної системи психолого-педагогічних прийомів та заходів. Слід зазначити, що корекція розглядається як психолого-педагогічна взаємодія, яка складається із тренувальних занять, спрямованих на виправлення певного відхилення та вплив на особистість дитини в цілому.

Головна мета корекційного процесу – зменшення частоти прояву форм девіантної поведінки. І в даному випадку корекція є шляхом або засобом запобігання чи послаблення девіантних форм поведінки через формування відповідних життєво необхідних якостей у ході навчально-виховного процесу та інших видів діяльності учнів (трудової, ігрової та ін.).

У корекційному процесі дослідники виокремлюють два види діяльності – це *корекційно-педагогічна діяльність* та *спеціальна корекційно-педагогічна діяльність*. Ці два поняття є схожими, виконують однакові задачі, але мають певні відмінності. Розглянемо, які саме.

Корекційно-педагогічна діяльність – це психолог-соціально-педагогічне явище, яке охоплює весь освітній процес і є єдиною педагогічною системою. Тобто корекційно-педагогічний процес є загальноосвітнім, який об'єднує навчання, виховання й розвиток школярів [35].

А *спеціальна корекційно-педагогічна діяльність* спрямована на виправлення індивідуальних якостей та здатностей особистості, недоліків поведінки, створення необхідних умов для їх формування й розвитку, сприяння повноцінній взаємодії із суспільством [35, с.52].

Корекційно-педагогічна діяльність ґрунтується на певних принципах, які висвітлені низкою дослідників. Це, насамперед:

1. Принцип цілеспрямованості педагогічного процесу.
2. Принцип системності та цілісності.
3. Принцип гуманістичної спрямованості.
4. Принцип поваги особистості дитини у поєднанні із розумною вимогливістю.
5. Принцип опори на позитивне у людині, сильні сторони її особистості.
6. Принцип свідомості й активності особистості.

У посібнику С.С. Пальчевського ми знаходимо деякі поради щодо тактик соціально-педагогічного супроводу важковиховуваного підлітка [35, с. 366-380]. Наприклад, не намагатись одразу проникнути у світ захоплень дитини, а

спробувати зробити це стихійно, ненав'язливо і ніби випадково (можна шляхом залучення його до творчих завдань чи іншим шляхом), оскільки стрімкий, підвищений інтерес до душі дитини може спровокувати зворотню реакцію і взагалі замкнути і без того “важкого” учня від вчителя. Також слід вгамувати внутрішню неприязнь до дитини (усі ми люди і в нас є свої вподобання щодо приємних і неприємних нам людей), тому що діти взагалі мають досить чутливу емоційну сферу, а важковиховувані мають високий ступень недовіри, тож одразу «розкусять» нещирість та приховану неприязнь вчителя на підсвідомому рівні, що завадить налагодженню контакту і подальшій роботі з корекції акцентуацій характеру. Треба грамотно будувати бесіду і спілкування з учнем, відчувати міру в бесіді, вибудовувати її так, щоб вона виявилася ніби незавершеною аби учень знов захотів продовжити спілкування, вміти привернути увагу підлітка та зацікавити його. Таким чином буде забезпечене регулярне спілкування з дитиною і можливість провести соціально-педагогічну корекцію.

Ще одна тактика – «Уникнення негативних сугестивних комплексів». Вона передбачає обхід «гострих кутів» важковиховуваного підлітка. Не зупинятись на розгляді негативних рис та невдач дитини. Пропускати їх повз себе, а якщо це неможливо, то не «зриватись» на емоції – адже вчитель емоційно і психологічно зріла та повноцінна людина, а в дитини ще тільки формується особистість [35, с.382-383].

Під час ведення бесіди не слід зупиняти дитину, а дати їй можливість висловитись. Оскільки тільки-но довірившись вчителю і маючи бажання розповісти про свої проблеми, дитина зіштовхується із перебиванням і далі не має бажання щось розповідати. У тих випадках, коли дитина говорить щось суперечне поглядам вчителя чи загальноприйнятим нормам і правилам спілкування, все одно треба вислухати, далі погодитись, а вже потім доповнити дитину і вивести її на власні думки, які допоможуть їй виявити свої хибні судження. Саме **доповнити**, а не заперечити. В Джона Сеймора та Д.Конора ми

знаходимо інструкцію — в разі, якщо ми хочемо показати хібність тверджень людини слід застосовувати сполучники «і», «та», «й», але ні в якому разі після погодження не вживати слова типу «але», «проте» і зовсім заборонено промовляти «ні». Оскільки це викликає в будь-якої людини неприязнене ставлення, а у важковихованого підлітка, який і без того має бажання заперечити усім старшим і у всіх питаннях, і зовсім може викликати агресію [29].

Ще одні рекомендації щодо ведення соціально-педагогічного супроводу приводить О.А. Піменова:

1. Бесіду краще починати з «розминки» – розмови на нейтральні теми.

2. Виявити чутливість та порозуміння до складної ситуації, в якій опинився підліток – це сприятиме налагодженню контакту, тому що відчувши чуйність важкий підліток буде сприймати педагога, як людину, якій не байдуже на нього.

3. Під час спілкування ставитись до дитини як до рідної – бути природним, щирим, не приглушувати своїх почуттів. Такий спосіб спілкування сприяє нейтралізації негативних емоцій клієнта.

4. Перед тим, як виявити акцентуацію характеру важковихованого підлітка, педагог повинен звернути увагу на стан дитини у поточний момент. Задля того, щоб спроектувати наступні дії [37].

Дуже цікаві поради щодо ведення тактики бесіди, яка передбачає психологічну корекційну роботу, ми знаходимо у тих самих Джона Сеймора та Джозефа О'Конора. Для того, щоб дитина довірилась педагогу (але ж ефективною буде корекція тільки в разі довіри дитини вчителю) необхідно, перш за все, встановити раппорт із важковихованим підлітком. В звичайному житті ми здатні не задумуючись встановлювати раппорт із цікавими нам людьми, а отже можемо, при бажанні встановити його і з будь-якою людиною.

«Встановити раппорт – це доєднатись до «танцю» іншої людини, підлаштовуючись до його мови руху тіла чутливо та з повагою. Це прокладає

міст між вашою та його моделлю світу. Підлаштування – це не кривляння, яке помітне і копіює рухи тіла іншої людини, що є образливим. Ви можете підлаштуватись до рухів руки слабкими рухами кисті, до рухів голови — відповідними рухами. Це має назву «перехрестне відображення».....Коли люди схожі один на одного, то вони подобаються одне одному. Підлаштування до дихання є досить потужним засобом встановлення раппорту. Мабуть ви помічали, що коли двоє людей в стані глибокого раппорту, то вони дихають в унісон. Це основні елементи раппорта» [36]. Майстри нейро-лінгвістичного програмування (НЛП) Сеймор та О'Конор пояснюють, що після встановлення раппорту із будь-якою людиною, дізнатись від неї потрібне, продовжити спілкування в потрібному руслі і навіть повести її за собою і привити деякі думки — це вже «діло техніки». Наступними кроками вони вбачають приєднання та ведення за собою в своєму напрямі, але за умови продовження існування раппорту. Це досить складна техніка, яка може бути властива не просто педагогам за своїм дипломам, а справжнім фахівцям і митцям свого діла, які займаються саморозвитком, самоосвітою та цікавляться додатковими можливими техніками взаємодії із людьми.

Частина дослідників схиляються до думки, що задля досягнення мети у вихованні важких підлітків, необхідно забезпечувати розвиток та вдосконалення усіх сфер особистості дитини: інтелектуальної, мотиваційної, емоційної, вольової, саморегуляційної, предметно-практичної, екзистенційної [13, 16, 22]. Для кожної із цих сфер існують свої, притаманні тільки цій сфері методи впливу та коригування. Наприклад, методом впливу на інтелектуальну сферу може бути переконання. В мотиваційній сфері доцільно вживати методи стимулювання — заохочення і покарання.

Досить цікавою і важливою є емоційна сфера. Оскільки дитина із несталою психікою є досить емоційною, то вплив на цю сферу її особистості вбачається досить результативним. Методи впливу на емоційну сферу повинні відкривати дитині можливість керувати своїми емоціями та дотримуватись

цінностей. Деякі автори вважають основним методом, який чинить вплив на емоційну сферу дитини, *навіювання*. Воно може бути реалізоване вербальними та невербальними способами.

Навіювання — це один із способів впливу однієї людини на іншу, що відбувається навмисно або ненавмисно зі сторони особи, яка впливає, та може відбуватися як непомітно для того, кому навіюють, так і з його відома та згоди. Видатний шведський невропатолог і психіатр Огюст Форель вважав, що «Добра частина педагогіки ґрунтується на правильно зрозумілому та виконаному навіюванні»[38. с.48]. Оскільки для дитини є прикладом усе, що вона бачить та чує, то безумовно педагог має створити такі умови у себе на уроці, або навіть всі педагоги у школі, щоб дитина максимально брала все позитивне і корисне їй.

Методами впливу на вольову сферу можна вважати розвиток у дітей ініціативності, наполегливості, впевненості, витримки, самоопанування тощо.

Методи впливу на екзистенційну сферу повинні бути спрямовані на залучення учнів до системи нових для них відносин. Тому методами впливу на екзистенційну сферу дослідник визначає вправління щодо формування у дітей здатності до суджень на основі принципу справедливості.

Таким чином, корекційна робота вчителя із обдарованими, але важковиховуваними дітьми вимагає кропіткої праці, наполегливості, терпіння та мистецьких здібностей педагога, оскільки обдарований підліток має надтонку душевну організацію, замкнений особистий простір, а тому ще більш вразливий та чуйний навіть якщо намагається показати інше. Тож і методи подолання проблеми взаємовідносин між вчителем і дитиною також мають бути доцільними, дальновидними і продуманими і використовуватись фахівцями, які розуміються в цій сфері діяльності.

2.3 Просвітницька та профілактична робота вчителя

Важко уявити навчально-виховний процес без просвітницької та профілактичної роботи вчителя. Адже, отримавши результати педагогічно-корекційної роботи, слід мати на увазі, що з часом усі досягнення та результати кропіткої праці можуть зійти нанівець, якщо не буде необхідної підтримки та контролю з боку педагога. Отже, важливим аспектом у педагогічній діяльності є просвітницька та профілактична робота вчителя, яка попереджає та стримує появи негативних проявів у поведінці учнів, а також забезпечує добре підґрунтя для виховання здорової і повноцінної молоді.

Просвітницька діяльність — це, перш за все, розповсюдження знань та освіти, різновид неформальної освіти, сукупність інформаційно-освітніх заходів з цілеспрямованого розповсюдження наукових знань, важливих соціально значущих відомостей, що формують загальну культуру людини, основи її світогляду та інтелектуальні здібності. Така діяльність, не залежно від того, для якої аудиторії вона призначається (чи то для важковиховуваних дітей, чи то для студентів, чи взагалі школярів, робітників одного підприємства чи фахівців однієї галузі — в цілому, для будь-якої соціальної групи) має на меті донесення до людей тих моральних, етичних, естетичних чи духовних норм, якими має володіти будь-яка людина у суспільстві задля комфортного існування її особисто та оточуючих її людей. Крім того, метою просвітницької діяльності також є і ознайомлення соціальної групи із життєво-важливою інформацією, знання якої забезпечує людині комфортність та зручність знаходження в тому чи іншому суспільстві — це можуть бути і релігійні догми, і історичні дані, наукові новини та досягнення, тощо. Сюди ж можна віднести і ознайомлення людей із шедеврами світового мистецтва, спорту та інше.

Тут слід враховувати усі особливості акцентуацій характеру та форм поведінки, які притаманні тому чи іншому обдарованому учневі.

Це можуть бути заходи із вшанування пам'яті видатних людей України та світу — семінар, гра, концерт, виступ тощо. Але тут слід не просто взяти будь-яку видатну людину, а пошукати таку, в якій були подібні проблеми до проблем важковиховуваних підлітків, з якими передбачається провести просвітницький захід. Історія знає багато таких людей, адже пам'ятаємо, що причиною важковиховуваності може бути обдарованість підлітка. Наприклад, загальновідомим є той факт, що Великий вчений, засновник теорії відносності, автор багатьох фізичних відкриттів та досліджень (чого тільки вартий Філадельфійський експеримент, а термоядерна бомба була створена саме на його розрахунках) Альберт Ейнштейн у дитинстві та підлітковому віці мав досить важкий характер та поведінку, часто вступав у серйозні суперечки із вчителями, його було важко виховувати, але став видатною людиною. От для просвітництва важковиховуваних учнів вчитель може зробити, наприклад, тиждень Альберта Ейнштейна, долучивши до організації цього заходу саме тих дітей, з якими важко співпрацювати, але які мають потенціал і не є безнадійними (тобто не потребують медикаментозного чи іншого лікування). Звісно, що вчитель має продумати не тільки хід заходу, але й те, які висновки зроблять діти із цього — аби дитина не вбачала в поведінці Великого вченого приклад для себе, що так можна і треба робити, а навпаки відмітила для себе тільки найкращі риси вченого, а його історія вже покаже дитині, що вони одного духу і підліток сам проведе паралель та полюбить вченого і фізику. Але це вже залежить від компетентності та професійності педагога.

Можна присвятити просвітницький захід таким видатним українцям, як Григорій Сковорода та Тарас Григорович Шевченко. З дитинства виданого філософа ми знаємо той факт, що його батько був досить суворою людиною і в 16-ть років Григорій втік з дому. Ну а такого складного дитинства, як в Тараса Шевченка, вже, здається, ні в кого не було.

Таким чином, даючи дітям цікаву інформацію про видатних людей, можна не тільки привернути їх до себе, але й надихнути на навчання та заняття тими науками чи предметами, якими займались видатні люди.

В ході просвітницької діяльності педагогу доречно співпрацювати із тренерами спортивних секцій та долучати обдарованих дітей до занять спортом аби вони реалізовували свої приховані можливості та розвивалися фізично.

Цікаво навести думку видатного українського філософа Григорія Сковороди, який вважав, що *метою просвіти* є підготовка вільної людини, щасливої, гармонійно розвиненої, корисної для суспільства, здатної жити та боротися. Основне місце у всебічному розвитку дитини займає розумова освіта, яка допомагає людині пізнати навколишній світ, себе та сенс життя. Він радив вивчати усі відомі науки для всестороннього розвитку особистості — він їй надавав особливого значення, зокрема формуванню моральних якостей таких, як людяність, правдивість, дружба, чесність, любов до Батьківщини та праці, почуття людської гідності, сила волі, скромність. Наявність у людини усіх чеснот Сковорода вважав за найвищий ступінь духовності, а отже і абсолютного щастя. «Духовный же человек есть свободъ — в высоту, в глубину, в широту летает безпредельно. Не мешают ему ни горы, ни реки, ни моря, ни пустыни» — ось такою бачив Григорій Сковорода повноцінну та досконалу у всіх сферах людину [39].

У Григорія Сковороди ми можемо почерпнути і поради щодо профілактичних заходів для обдарованих дітей. Це фізичне та естетичне виховання дитини. Про фізичне виховання ми вже згадували. Крім того, фізичному розвитку дитини сприяє праця, режим і відпочинок, фізичні вправи. Тож є сенс організувати поїздку на природу, в турпохід, до табору. До речі, турпоходи сприяють не тільки розрядженню обстановки в складному соціумі, але й притягують підлітків до певної відповідальності і самостійності.

Особливо, якщо походи є складними та багатоденними. Крім того, в такий спосіб можна додати також знайомство з поезією, класичною чи народною музикою, народними піснями та танцями (біля вогнища ввечері), образотворчим мистецтвом (взяти із собою художні матеріали), тощо. На природі у невимушеній обстановці буде набагато легше обговорити ті проблеми, які має обдарована дитина у соціумі. Крім того, не заперечується в таких обставинах проводити і корекційну діяльність — вона буде не настільки помітною, ніж у школі, вчителю буде легше привести в дію, а то й перевірити, багато технік, а тому корекція буде ефективною і матиме більшу тривалість, аніж якби це було у школі.

Отже, просвітницька та профілактична робота педагога є не менш важливою ніж діагностичні та корекційно-педагогічні заходи. Адже діагностика та корекція вимагають певної концентрації уваги вчителя, немалих зусиль, подолання психологічних бар'єрів дитини в той час, як просвітницька та профілактична робота за умови грамотної побудови, найчастіше буває легкодоступною та цікавою не тільки для обдарованих дітей, але й для самого педагога.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ЧАСТИНА

3.1. Вияв вчителем хімії обдарованих учнів у 8-му класі

Дослідно-експериментальна частина цієї роботи була написана на основі результатів, отриманих в ході педагогічної діяльності у гімназії № 37 м.Дніпра у 8-му класі. Від початку роботи не було точно відомо, зі скількома обдарованими дітьми мені доведеться працювати, тож мені довелося самотужки виявляти учнів, які є обдарованими.

Для вияву обдарованих учнів у 8-му класі мною було застосовано *метод спостереження*. Це відбувалося під час уроків. Одразу були виявлені деякі важковиховувані діти, оскільки вони мали досить очевидні поведінкові розлади. Трохи згодом за допомогою *методу спілкування* під час уроку, а також *методу аналізу* письмової роботи учня мені вдалося остаточно підтвердити свої здогадки щодо обдарованого учня, які з'явилися на основі спостереження.

Вияв обдарованих учнів у 8-му класі.

Під час спостереження мною було виявлено трьох учнів, які особливо привертали увагу на себе або ж інші привертали на них особливу увагу. Це були учні із досить девіантною поведінкою, а двоє з них мали ще й вкрай нестабільну психо-емоційну сферу.

1. На першому уроці у 8-му класі було виявлено хлопця Б.Р., який мав явні ознаки важковихованості – тільки-но почався урок (із привітання та переклички), він почав вставляти недоцільні репліки на кожне прізвище учня, при цьому звертаючись до учня, прізвище якого щойно назвали, а не до вчителя. На зауваження вчителя ніяк не відреагував. Коли йому заманулося щось сказати однокласнику, він міг встати та піти, перестрибуючи через парти, або покричати. Вчитель намагався його заспокоїти, але хлопець із зухвалою

посмішкою відповідав, що він і сам може когось заспокоїти. При наступних зауваженнях погрожував вчителю. Якщо хтось із однокласників відповідав не так, як бажалося Б.Р., то останній міг кинути в нього чимось чи погрожував. Після декількох спроб з моєї сторони заспокоїти учня (просвітницьким методом), він відповів, що навчатись взагалі не буде нічому і школа йому не потрібна та зауважив, що деякі не мають освіти, багато крадуть, вбивають людей та отримують «нехилые бабки, живуть в пентхаусах, имеют дачи на Майями, яхты, «гелики» и неплохо так живут», тож і він так буде робити. Крім того, Б.Р. «порадував» учителя, сказавши, що на цьому уроці він себе ще й нормально поводить, не те що на уроці української мови: «Видели бы вы, что я ему (вчителю) на уроках вытворяю, вы бы молчали – я вас жалею, потому что вы женщина». На наступних уроках на запитання домашнього завдання відповідав однаково: «Не знаю».

2. Інша дівчина С.Д., яка сиділа перед ним, спочатку сиділа ніби слухала, але через хвилин 10 почала відволікатись, сваритись із усіма сусідами-однокласниками, при цьому дуже голосно та афективно розмовляючи. На зауваження вчителя реагувала і трохи вгамовувалась, але через хвилини 2-3 знов починала кричати, провокувати інших однокласників та однокласниць. На черговому уроці вчинила бійку із дівчатами та спровокувала хлопців на бійку. При чому розмовляла із дівчатами та хлопцями достатньо грамотно, з'ясовуючи відносини, але як тільки вчитель запитав її по уроку, вона не змогла нічого пояснити, сказати та відповісти. При цьому, було зафіксовано, що в неї почервоніло обличчя і тремтіли руки, хоча вчитель розмовляв із нею достатньо спокійно, тепло і додав, що допоможе їй, а також відповідав за неї по одному слову. Виявилося, що С.Д. дуже важко відповідати навіть повторюючи за вчителем – вона невірно промовляла слова, дуже сильно хвилювалась і запинаялась навіть тоді, коли вчитель пообіцяв їй позитивну оцінку. Вчителька запропонувала дівчині прочитати відповідь із підручника (що таке хімічне та фізичне явище) та дівчина, коли почала читати сильно запинаялась та заїкалась,

повторювала одне й те слово по декілька разів та проковтуючи слину, а потім почала плакати без причини. Вчителька сказала С.Д., що вона дуже розумна дівчина і в неї є великий потенціал для вдосконалення своїх здібностей, але дитина раптом сказала: «Что вы прикидываетесь?! Какие знания? Я знаю, что я тупая и не надо ко мне подлизываться. Вы говорите то, чего нет на самом деле! А я потом буду думать, что я действительно умная и что-то могу!». Слід зауважити, що вчителька дійсно побачила достатні розумові здібності в С.Д. і щиро повідомила їй про це. Проте під час одного з наступних уроків з'ясувалась одна з причин такого поведіння учениці: на уроці вона “чатилась” із однокласниками в вайбері. В тому чаті була також присутня і їх класний керівник, яка в той момент проводила урок у іншому класі із трансляцією екрану свого смартфона, а отже на екрані висвітлювались усі повідомлення дітей 8-го класу, що збивало з пантелику саму вчительку та давало привід посміятись іншим учням. Раптом на урок хімії у 8-му класі (де сиділа С.Д.) заскочила їх класний керівник і в розлюченому стані почала кричати на С.Д.: «Ты, мразь! Сволочь! Какого х.ра ты пишешь сюда?! Ты – безмозглая идиотка, сама ничего не можешь выучить, так дай другим учиться! Кроме как чатиться тут ты больше ни на что не способна, тупорылая и без мозгов!». Далі класна чемно вибачилась перед учителем, який проводив урок, та пішла. Після цього інциденту С.Д. поклала голову на парту та заснула (!) до кінця уроку. Інші учні також вгамувалися і стали тихими та смирними, проте урок був не результативним, оскільки атмосфера, яка встановилась (вчителька вже так-сяк змогла налаштувати складний клас до роботи) після візиту класної була надто важкою та деструктивною та не сприяла пізнанню чогось нового.

3. Ще одна дитина в цьому класі, яка мене зацікавила — хлопчик Д.Т. Сам по собі він поведився звичайно і спочатку нічим не виявив себе. Але на перерві деякі діти (зокрема, наш знайомий Б.Р.) почали його задирати та чіпати. Так, в нього відібрали ручку, щоденник, забруднили йому одяг. На кожен «випад» однокласника чи однокласниці Д.Т. дуже бурхливо і афективно реагував. Його

очі світилися ненавистю і злістю, він хапав нападника за шию, але побороти не міг, бо сам не є дуже сильним фізично. Навпаки – він має трохи чахлий вигляд та падав від поштовхів. Під час уроку його також продовжували задирати учні, які сиділи позаду нього, дражнили його та обдурювали – він бачив, що його обдурюють, але не мав доказів, хто саме. Реагував дуже нервово, психовано – гупав ногами, плакав, ричав, ламав ручку, олівця або рвав зошит. Не чіпав тільки щоденник і підручник. Спочатку вчитель (тобто я) не помітив за ним чогось особливого окрім психованого та вкрай неврівноваженого характеру і вважав Д.Т. за такого ж неука, як перші згадані діти, бо крім девіантної поведінки, хлопець ще й нічого не писав та не відповідав на запитання. Але, перевіряючи домашні завдання, вчителем було виявлено, що саме Д.Т. краще від усіх справився із завданням, а також доклав свою думку щодо деяких питань. Мені став цікавий цей учень і того ж уроку його запитали по домашньому завданню. Він відповів дуже грамотно, ґрунтовно і дотепно, додаючи ті тези, яких не було в підручнику. А після зацікавленості вчительки до його відповідей, почав виправляти вчительку і весь урок тільки те й робив, що доповнював та вказував на (як йому здавалось) помилки вчителя.

Взагалі, увесь їх 8-й клас (зараз вже 9-й) всі вчителі та адміністрація школи вважали одним із “найважчих” класів у школі. Усі діти некеровані, важко піддаються навчанню та вихованню і мають поведінкові розлади. Але, на мою думку, основа цього «важкого» класу – саме ці троє учнів, виявлені мною і обрані для корекційної роботи. Одного разу, коли сталося так, що усіх трьох не було, весь клас уважно слухав, записував та спокійно спілкувався із вчителем. Звичайно було ще декілька учнів, які поводитись погано, але при зауваженнях нормально реагували і починали працювати, тож я вважаю, що серед них скоріше за все, немає обдарованих і вирішила працювати саме в напрямку виявлення обдарованих із трьох зазначених учнів.

Під час наступного методу вияву обдарованого учня, *бесіди*, мені вдалося з'ясувати, що обдарованим є саме Д.Т. Він виявився досить цікавою дитиною, із

багатим внутрішнім світом, який захоплюється природничими науками – зокрема, цікавиться квантовим випромінюванням, теорією корпускулярно-хвильового дуалізму, само собою Теорією відносності Ейнштейна та Кота Шрьодінгера, радіохвилями, заломленням світла та багато чим іншим. Я провела досить цікаву і ґрунтовну бесіду із ним, захопилася його знаннями та тим, як він логічно викладає думки, маючи неабиякий словарний запас, багатий науковою та філософською лексикою.

Варто зазначити, що в школі він був на «поганому рахунку» через досить девіантну поведінку, були навіть спроби вмовити батьків перевести його в спеціалізовану школу для дітей з особливостями (!), оскільки його вважали за психовану дитину.

Невдовзі я познайомилася із його сім'єю. В розмові із матір'ю хлопця я почула те, що звичайно говорять матері саме дітей із надздібностями: «Я не знаю, що з ним робити і як виховувати. Іноді я його боюся, особливо коли він на мене дивиться!».

Таким чином, серед дітей 8 класу, мною було виявлено обдарованого учня, який мав схильність до девіантної поведінки та складнощі у спілкуванні з однолітками і деякими дорослими.

3.2. Розробка методики викладання хімії для обдарованого учня

Після виявлення обдарованої дитини серед учнів 9-го класу, а також після налагодження приязних стосунків між учнем та вчителем, моїм завданням було обрати потрібну методику викладання, а також розробити план та структуру уроків хімії для даного учня, який перейшов у 9-й клас.

Були враховані наукові та пізнавальні потреби учня у вивченні хімії, враховано етап його психо-емоційного розвитку, а також його інтереси та

захоплення такою науковою інформацією, що вивчають не в середніх загальноосвітніх школах, а у вищих навчальних закладах.

Виходячи з цього, серед двох можливих методик – прискорення та збагачення – я обрала саме *збагачення* наукової інформації. На мою думку, збагачення є більш доцільним, оскільки досить нестабільна емоційно дитина, в якій є проблеми із взаєминами з однолітками, має рухатись в тому ж темпі, що й всі, але, звертаючи увагу на обдарованість та інтереси, цілком доречно було забезпечувати цього учня додатковим науковим матеріалом та підручниками, де більш детально освітлено ті теми, які проходять в школі, а також де викладення матеріалу придатне для людей з високим інтелектуальним розвитком та з хистом до науки.

Тож, під час вивчення хімії я створила особистий план та розробила уроки для Д.Т. таким чином, щоб він якомога повніше міг дослідити матеріал, що вивчається. При цьому було застосовано наступні стратегії та прийоми:

1) Під час вивчення хімії у 9-му класі, а саме теми «Вуглеводні» (науково-педагогічного проекту «Росток», за яким працює наш заклад), учня було забезпечено підручником М.Я. Кузьменко «Технологія виробництва та перероблення високомолекулярних сполук».

2) Учневі було надано свободу у вивченні дисципліни та можливість розпоряджатися простором і часом задля розкриття його здібностей.

3) Учневі було надано можливість готувати доповідь до теми уроку із тим матеріалом, який би він сам хотів висвітлити (тобто, після пояснення теми вчителем, Д.Т. виходив із доповіддю і доповнював до сказаного вчителем).

4) Учневі було запропоновано пояснювати матеріал тим учням, які щось не зрозуміли – таким чином він на більш зрозумілій мові доводив до своїх однолітків те, що вони не досить добре засвоювали від вчителя.

Так, під час уроку з теми «Ненасичені вуглеводні, їх особливості та гомологи» учневі було запропоновано підготувати доповідь про речовини, які синтезуються із таких алкенів, як етилен та пропілен. Зокрема, розповісти, яку

формулу мають поліпропілен та поліетилен, де вони використовуються, як синтезуються. Для цього учневі було надано додаткову літературу, а саме «Технологія виробництва та перероблення високомолекулярних сполук. Полімери, одержані за реакцією полімеризації, полімераналогічні перетворення, координаційні полімери» автора Кузьменко М.Я., професора ДХТУ м.Дніпро [41].

Мною було розроблено програму на основі проекту «Росток» саме для обдарованого учня з використанням підручника з хімії для 10-х класів О.В. Григоровича [40]. Дана програма представлена в Додатку 1 цієї роботи.

В програмі підкреслюється, що учень вивчає те саме, що й всі, але в більш розширеному варіанті. Так, на початку знайомства з органічною хімією в цілому та вивчення вуглеводнів, обдарований учень був ознайомлений із теорією будови органічних сполук Бутлерова.

Під час знайомства учнів 9-го класу з поняттям ізомерії, обдарований учень Д.Т. ознайомився не тільки із визначенням та загальними простими прикладами, але й з видами ізомерії — структурною та просторовою ізомерією. Для цього також було використано підручник для студентів із докладним поясненням про види ізомерії [41, с. 5 - 38].

Коли однокласники Д.Т. вчилися лише називати види ізомерів алканів, наведені в підручнику, в його програмі було зазначено знайомство номенклатури за різними видами ізомерій.

При вивченні властивостей метану та його гомологів, обдарований хлопець вивчав ще й добування метану на підприємстві та методи добування.

Під час знайомства з ізомерією ненасичених вуглеводнів лише за положенням кратних зв'язків, Д.Т. вивчав різноманітні види ізомерії ненасичених вуглеводнів.

Клас вивчав властивості лише самих ненасичених вуглеводнів, а обдарований учень вивчав і властивості ізомерів та порівнював.

Всі учні лише знайомилися з такими вуглеводнями, як циклоалкани та з бензольним ядром, а Д.Т. було запропоновано ознайомитися із ізомерами та ароматичними сполуками, які мають не одне, а декілька бензольних ядер.

На практичній роботі під час проведення аналізу якісного складу вуглеводнів, обдарованому учневі було запропоновано підготувати доповідь про метод спектрального аналізу.

В кінці вивчення теми, за програмою всі писали контрольну роботу. Обдарований учень писав контрольну роботу на загальних умовах, оскільки в нашому закладі не передбачено особливу програму для обдарованих – та програма, що була розроблена мною, мала приватний характер, узгоджений із батьками хлопця та самим хлопцем і ніяк не відображалась у класному журналі чи інших документах.

Оцінювання учня здійснювалося не на загальних умовах, а виходячи із якості підготовлених матеріалів та виконаних робіт, а також відповідей на уроці за своєю індивідуальною програмою. Це мало сенс, оскільки якби учень отримував лише тільки 12 балів за все, то в нього б зникла мотивація в подальшому навчанні мого предмету та пізнанні нового. А оскільки головною метою педагога, який веде обдарованого учня, є розкриття здібностей, допомога в становленні особистості (а не в ініціації деградації учня в науковому і моральному плані), то я вважала за доцільне оцінювати його по відношенню до нього самого, а не за успіхом вивчення звичайної шкільної програми. В подальшому, це дало свої плоди.

Таким чином, з метою розвитку здібностей обдарованого учня та його саморозвитку і самовдосконалення, мною було створено програму навчання хімії з теми «Вуглеводні», а також розроблено урок за темою «Ненасичені вуглеводні та їх гомологи», що й було впроваджено у навчання учня.

3.3. Результати проведеної роботи

Виконавши виявлення обдарованого учня серед дітей 9-го класу, а також серед трьох учнів із девіантною поведінкою, провівши корекційну роботу з обдарованим учнем, а також склавши навчальну програму за темою «Вуглеводні» з урахуванням особливостей наукових та пізнавальних потреб дитини, ми отримали наступні результати.

Результати психо-корекційної роботи.

Коли я почала знайомитись із обдарованим Д.Т., то спостерігала те, що його сильно ображали в школі – починаючи від дітей і закінчуючи (на превеликий жаль) класним керівником. Під час приватної бесіди, привернувши увагу учня та підлаштувавшись до нього, я запропонувала йому використати одну з технік аби хоча б частково позбутись негативної уваги однокласників. І яким було моє здивування, коли він того ж уроку спробував використати мою пораду – йому вдалося не тільки здивувати однокласників зміною в своїй поведінці, але він не послабив свою поведінку і за досить короткий час діти його вже не ображали, а згодом почали ставитись до нього із повагою та острахом. І це не заслуга вчителя чи тієї техніки – просто Д.Т. виявився справді обдарованим хлопцем, який від природи наділений високими психологічними здібностями, йому потрібно було лише трохи уваги і розуміння від когось з оточуючих.

Тож, психо-корекційна робота, яка полягала в бесіді та наданні деяких порад з технік захисту від негативу, на мою думку пройшла досить успішно.

Результати науково-пізнавального розвитку обдарованої дитини.

Після того, як ми впровадили новий навчальний план, змінений так, щоб обдарованому учневі стало цікавіше вивчати вуглеводні та він міг задовольнити

свої наукові та пізнавальні потреби, ми отримали наступні результати цієї інновації.

Обдарований учень відчув до себе інтерес з боку вчителя, почав отримувати гідне оцінювання своїх здібностей та можливість навчатися так, як йому цікаво. Готуючи доповіді, відшукуючи додаткову інформацію за темою, а також використовуючи в своїй підготовці підручники для студентів хімічних спеціальностей, Д.Т. став більш посидючішим, працелюбним, став більш спокійно сприймати дратування від однокласників та й сам став більш спокійним та серйозним. В нього почала зникати постійна «психованість», яка згодом і зовсім зійшла нанівець. Він навчився самостійно приймати рішення. Став більш зрівноваженим та самодостатнім, на скільки це можливо у його віці.

Велике навантаження в розумовому плані сприяло його саморозвитку в плані дорослішання та становлення його особистості. Досить широкі часові рамки дали поштовх у розвитку проблемно-пошукового аспекту. Завдяки наданій можливості вивчати тему більш розширено, він почав розуміти таємниці зв'язків між явищами в органічній хімії та навчився застосовувати свої знання на практиці (виступаючи перед класом із доповідями та пояснюючи однокласникам те, що він сам зрозумів).

Завдяки необмеженим можливостям аналізувати вивчене, він навчився глибоко занурюватись в суть проблем, що сприяло вияву та вивільненню природньої допитливості, розвитку аналітичного та критичного мислення.

Таким чином, обдарований учень 9-го класу, з яким я мала досвід працювати, отримав можливість продовжувати навчання в своєму класі, зі знайомими однолітками в той час, як займався по індивідуальній програмі, розробленій спеціально для нього. Д.Т. продовжував свій емоційний розвиток в тому колективі, який був йому комфортний для його віку, але вже з новими знаннями та переконаннями.

ВИСНОВКИ

В даній роботі було розглянуто:

- психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей;
- методики вияву обдарованого учня серед однолітків;
- досліджено методики навчання хімії обдарованих дітей в закладах загальної середньої освіти;
- розроблено інноваційну індивідуальну методику навчання шляхом збагачення навчальної програми з хімії для 9 класу в темі «Вуглеводні»;
- експериментально перевірити ефективність запропонованої методики через аналіз поточної успішності учня протягом педагогічного експерименту;

В цій роботі було висвітлено особливості методик викладання хімії обдарованим дітям. Крім того, ми познайомились із методиками роботи педагога з обдарованими дітьми, в тому числі з психо-корекційними методами.

Було проведено дослідження та аналіз методик викладання хімії для обдарованого учня з теми «Вуглеводні» для 9-го класу. Було проведено дослідження обраної методики викладання, а саме – *збагачення навчальної програми*. Також, під час проведення дослідження, було розроблено індивідуальну навчальну програму за темою «Вуглеводні» та урок з теми «Ненасичені вуглеводні та їх гомологи».

Таким чином, робота над даною темою є досить актуальною, доцільною та затребуваною в наш час. А результати проведення роботи з пошуку методики викладання хімії обдарованим учням відкривають двері для подальших досліджень в даному напрямі.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Сікорский І.А. Всеобща психологія з фізіогномикою. Київ : Типографія С.В. Кульженко, 1904. 632с.
2. А.Жолі. Психологія великих людей/ пер.с фр. Вид. Ф.Павленкова. СПб : Типографія Е.Гоппе, 1884. 182 с.
3. Хто такі діти-кристали та як зрозуміти, що ваша дитина — особлива?
URL : <https://elle.ua/otnosheniya/semya/kto-takie-deti-kristalli-i-kak-ponyat-что-vash-rebenok-osobenniу/> (дата звернення: 11.10.2023)
4. «Кришталеві» люди. Як знайти точку опори». URL : <https://amnu.gov.ua/kryshhtalevi-lyudy-yak-znajty-tochku-opory/> (дата звернення 11.10.2023)
5. HOLLINGWORTH (Leta). Gifted children: Their nature and nurture, New York, MacMillan, 1926
6. Блонський П. П. Педологія в масовій школі першої ступені. Москва : «Рабітник просвіщенія», 1930.
7. Важковиховуваність: сутність, причини, реабілітація: навчальний посібник для соціальних педагогів та практичних психологів освітніх закладів / за ред. О.М. Полякової. Суми : Університетська книга, 2009. 419 с.
8. Юркевич В. Про окремі типи обдарованості. Завуч. 2003. № 17-18. С. 9-10
9. Соціально-педагогічний словник видання ЧДУ ім. Петра Могили. URL : <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/metodser/22/6.pdf>
10. Сучасний психолого-педагогічний словник. авт. кол. за заг. ред. О. І. Шапран. Переяслав-Хмельницький (Київська область) : Домбровська Я.М., 2016. 473с

11. Глумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи/ упор. Л. В. Лохвицька. 2-ге вид., оновл. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 232 с.

12. Les enfants à haut potentiel et l'école : historique et questions actuelles. PEREIRA-FRADIN Maria* JOUFFRAY Céline / bulletin de psychologie / tome 59 (5) / 485 / septembre-octobre 2006.

13. Антонова О. Є. Врахування у навчанні особливостей обдарованої дитини як чинник підвищення якості знань учнів / Проблеми підвищення якості освіти у контексті Євроінтеграційних процесів: досвід, інновації, перспективи / За ред. О. А. Дубасенюк: Зб. наук.- метод. праць. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2006. 200 с.

14. Вдовенко В. В. Обдаровані діти: В.О, Сухомлинський у діалозі з сучасністю/ НАУКОВІ ЗАПИСКИ Серія : Педагогічні науки Випуск 172 , 2018.

15. Сухомлинський В. О. Розумове виховання і всебічний розвиток дитини / Вибр. твори: в 5 т. Київ : Рад. Школа, 1976. Т.1.

16. Geake J. M., Gross M. U. M. (2008). Teachers' negative affect towards academically gifted students: An evolutionary psychological study. *Gifted Child Quarterly*, 52(3), 217–231.

17. Яворницький Д.І. Глава чотирнадцята/ Історія запорізьких козаків. Київ : Наукова думка, 1990. Т.2. 660с.

18. Українські народні казки для молодшого і середнього шкільного віку. Київ : «Веселка», 1988, 285с.

19. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: Навчально-методичний посібник. Київ : УДЦССМ, 2001.

20. Працюючі діти як соціально-педагогічний феномен / За ред. І.І.Цушка. Київ : Ніка-Центр, 2004.

21. Сухомлинський В. О. Людина неповторна/Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. Київ : Радянська школа, 1977. Т.5.
22. Sanchez, C., Brigaud, E., Moliner, P., & Blanc, N. (2022). The Social Representations of Gifted Children in Childhood Professionals and the General Adult Population in France. *Journal for the Education of the Gifted*, 45(2), 179-199
23. LAUTREY (Jacques).– Hauts potentiels et talents : la position actuelle du problème, *Psychologie française*, 49, 3, 2004, p. 219-232
24. Кошова І.В., Кресан О.Д. Психологія девіантної поведінки: Навчально-методичний посібник. Ніжин : Видавництво НТУ ім. М. Гоголя, 2021. 226 с.
25. Matheis S., Kronborg L., Schmitt M., Preckel F. (2017). Threat or challenge? Teacher beliefs about gifted students and their relationship to teacher motivation. *Gifted and Talented International*, 32(2), 134–160.
26. Максимова Н.Ю. Виховна робота з соціально дезадаптованими школярами: Методичні рекомендації. Київ : ІЗМН, 1997.
27. Павелків В. Р. Психологічні особливості та детермінанти агресивної поведінки підлітків/ Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології», Вип.9 (2010). DOI : <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2010-9.%D0%9F>
28. Музика О. Л. Ціннісна підтримка самоідентичності обдарованої особистості в освітньому просторі. Проєктування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості: в умовах воєнного стану: матеріали наук.-практ. онлайн-конференції (Київ, 23-25 червня 2022 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. С. 219-231.
29. Кошова І.В. Кресан О.Д. Психологія девіантної поведінки: навчальний посібник. Ніжин : Видавництво Н,ДУ ім.М.Гоголя, 2009. 167с
30. Кремінський Б. Г., Мистюк С. П., Черепіна Н. В. Морально-психологічні цінності обдарованої молоді, як підґрунтя мотивації до навчання / Психологічна технологія ціннісної підтримки обдарованих учнів і студентів в

умовах війни: тези доповідей учасників XVI науково-практичного семінару, 19 жовтня 2023 р. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 52 с.

31. Baudson T. G., Preckel F. (2016). Teachers' Conceptions of Gifted and Average-Ability Students on Achievement-Relevant Dimensions. *Gifted Child Quarterly*, 60(3), 700 p.

32. Юркевич В. Особливість і проблеми обдарованої дитини/ *Завуч*. – 2003. №17-18. С.7 (вкладки).

33 . Антонова О.Є. Методика навчання педагогічно обдарованих студентів у процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу/ Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: Монографія / За ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 330-355.

34. Bergold S., Hastall MR, Steinmayr R. (2021). Les médias de masse façonnent-ils des stéréotypes sur les individus intellectuellement doués ? Deux expériences sur les effets de stigmatisation liés à des articles de journaux biaisés. *Gifted Child Quarterly*, 65(1), 75–94

35. Пальчевський С.С. Соціальна педагогіка: Навчальний посібник. Київ : Кондор, 2005. 560 с

36. Джон Сеймор, Джозеф О'Конор. Вступ до НЛП. Новітня психологія особистої майстерності. URL : <https://www.litmir.me/br/?b=21088> (дата звернення 15.08.2022)

37. Піменова О.О. Парадигмальні зміни в освіті сучасної вищої школи: до питання актуалізації особистісної свободи/ Суспільство ризику: Соціально-філософські, політико-правові та історичні аспекти: монографія. Колектив авторів за ред.. канд.. іст.наук. О.М.Жук, канд..політ.наук О.І.Ситника. Луцьк, 2018.С.83-10.

38. Forel, A.: Der Hypnotismus. Seine Bedeutung und seine Handhabung oder der Seelenstörungen und ihrer Behandlung. Stuttgart: F. Enke 1889. Erstdruck.

39. Сковорода Г. Повне зібрання творів : У 2-х т. Київ : Наукова думка, 1973. Т. 1, 532 с.; Т. 2, 576 с.

40. Григорович О. В. Хімія (рівень стандарту) : підруч. для 10 класу закл. загал. серед. освіти. Харків : Вид-во «Ранок», 2018. 240 с. : іл.

41. Кузьменко М.Я. Технологія виробництва та перероблення високомолекулярних сполук. Полімери, одержані за реакцією полімеризації, полімераналогічні перетворення, координаційні полімери: Книга 1 : Підручник / М.Я. Кузьменко, М.В. Бурмістр, Ю.М. Кобельчук. Дніпропетровськ: ДВНЗ УДХТУ, 2015. 546 с.

ДОДАТОК А

**Змінена програма з хімії за темою «Вуглеводні»
для обдарованого учня 9 класу**

Таблиця А.1 — Фрагмент зміненої програми з хімії

Тема 3. Вуглеводні	
Всі учні	Обдарований учень* *нижче наведену програму учень опановує частково із вчителем, частково самотужки, готуючи доповіді, виступи та презентації за цікавими темами, а основну програму вивчає разом з усіма.
Насичені вуглеводні (алкани).	Насичені вуглеводні (алкани). Теорія хімічної будови органічних сполук О. Бутлерова.
Ізомерія та номенклатура алканів.	Види ізомерії: структурна та просторова. Ізомерія вуглеводневого ланцюга, положення, валентна. Ізомерія цис-транс, стереоізомерія (оптична), конформаційна ізомерія.
Семінар: «Тренувальні вправи з використанням правил номенклатури та написання ізомерів».	Номенклатура ізомерів в залежності від видів ізомерії.
Властивості метану та його гомологів.	Добування метану. Методи добування метану, підприємства.
Розрахункові задачі на виведення молекулярної формули за відносною густиною газів та кількісним складом.	
Алкени, алкіни. Номенклатура.	Полімери, що синтезуються з етену та етину.
Ізомерія ненасичених вуглеводнів (за положенням кратних зв'язків та радикалів).	Всі види ізомерії ненасичених вуглеводнів. Написання формул, номенклатура.
Властивості ненасичених вуглеводнів.	Властивості ненасичених вуглеводнів та їх ізомерів. Порівняння.

ДОДАТОК Б

***Розробка плану-конспекту уроку за темою «Ненасичені вуглеводні,
гомологічний ряд ненасичених вуглеводнів»***

з урахуванням потреб обдарованої дитини в класі

Тема: Ненасичені вуглеводні, гомологічний ряд ненасичених вуглеводнів.

Мета:

Пояснити учням, що таке ненасичені вуглеводні, основна відмінність від насичених, ознайомити із явищем ізомерії у ненасичених вуглеводнів;

Повторення понять «структурна формула», «гомологи», «ізомерія»;

Розвивати логічне мислення учнів, вміння аналізувати, робити висновки

+ **для обдарованого учня:** пояснити, що таке полімери та дати загальну схему складання формули полімерів алкенів, ознайомити із поліетиленом та поліпропіленом.

Обладнання: Періодична система Д.І. Менделєєва, комп'ютер, проектор, таблиця ізомерів насичених та ненасичених вуглеводнів, зразки поліетилену, поліпропілену для демонстрації.

Предметні компетенції: оперувати прикладами та складати формули гомологів метану, етену та етину, складати реакцію горіння етену і етину на прикладі горіння метану.

+ **для обдарованого учня:** оперувати поняттям «Полімери», «поліетилен», «поліпропілен», складати загальні формули поліетилену та поліпропілену. Та реакцію горіння даних речовин.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Методи навчання: Для всіх учнів – загальні.

Для обдарованого учня: збагачення програми, прийом «штурм мозку».

Хід уроку

I. Організаційний етап.

Привітання, перекличка, перевірка домашніх завдань вибірково.

II Актуалізація опорних знань учнів

1) На дошці формули хімічних речовин:

CH_4 , C_2H_6 , C_3H_8 , C_4H_{10} , C_5H_{12} , C_9H_{20} . Назвіть ці речовини. Що спільного та відмінного у цих речовин? (загальна формула $\text{C}_n\text{H}_{2n+2}$, закінчення в назві) Як називається дана група речовин? (Насичені вуглеводні) Чому саме “насичені” – чим вони насичені? (атомами Гідрогену)

2) Зверніть увагу на структурні формули цих речовин. Що таке гомологічна різниця?

3) Що таке гомологи?

4) Що таке явище ізомерії та що таке ізомери? Чим відрізняються від гомологів?

III. Мотивація навчальної діяльності

1) Наведіть відомі вам приклади застосування насичених вуглеводнів? Який агрегатний стан мають ті, які вам найбільш відомі?

2) Чи задумувались ви із яких матеріалів виготовлено більшість синтетичних речовин, які нас оточують і якими ми користуємося?

Це ми і дізнаємося під час уроку.

IV. Тема уроку «Ненасичені вуглеводні та їх гомологи»

V. Основна частина уроку.

Загальна уява про ненасичені вуглеводні. Класифікація ненасичених вуглеводнів – алкени з подвійним зв’язком та алкіни з потрійним зв’язком – їх основні характеристики та відмінності.

Перші представники гомологічного ряду алкенів та алкінів – етен або етилен та етин або ацетилен. Запис формул даних речовин.

Запис загальних формул алкенів та алкінів.

Де ж застосовується, наприклад, етилен? Про це нам розповість учень Д.Т.

Доповідь обдарованого учня: про поліетилен, історію його синтезу, загальну формулу та застосування.

Вчитель: оскільки Д.Т. розповів нам про використання етилену, як сировини для виготовлення поліетилену (з якого потім виробляють багато широко вживаних виробів), а також вінілацетату та стиролу, то варто пояснити, що ж таке полімери та полімеризація.

Полімери – це такі речовини, які утворюються внаслідок приєднання великої кількості однакових «молекул» однієї і тієї ж органічної речовини. Наприклад, для етилену це буде виглядати так:

етилен

поліетилен

Якщо говорити більш науковим визначенням, то полімери – це природні або штучні високомолекулярні сполуки (ВМС), які складаються з великої кількості однакових, повторюваних ланок або мономерів, котрі з'єднані хімічними зв'язками у довгі лінійчасті або ж розгалужені ланцюги.

Для того, щоб отримати полімер (поліетилен) з мономеру (етилену) необхідно провести реакцію полімеризації – тобто утворення ВМС-сполуки.

Реакція полімеризації – це процес утворення ВМС-сполуки, коли макромолекула (тобто осередок всього ланцюга) зростає через послідовне під'єднання одного мономеру (або ж декількох) до зростаючого активного центру.

Отже, ми з'ясували, що таке етилен, поліетилен та ознайомились з тим, що таке полімери.

Тепер перейдемо до наступної речовини – пропілен.

Він має формулу C_3H_6 . Хто підкаже, яке відношення має пропілен до етилену?

Так, це гомолог. В нього також є полімер, який має назву ... . Правильно – поліпропілен!

Про цю речовину нам знову розповість Д.Т., який за особистою ініціативою вирішив створити презентацію із доповіддю.

Доповідь і презентація обдарованого учня про пропілен.

Номенклатура алкенів та алкінів.

Найпростішим алкеном є етен. Система номенклатури така ж, як і в алканів, відмінним є суфікс. В алканів це був суфікс *-ан*, а в алкенів, як ви вже зрозуміли – *-ен*. Так само, як в алканів, у алкенів назва починається зі змножувального префіксу (грецького походження), який вказує на кількість атомів карбону у ланцюзі – *етен, пропен, гексен, октен, децен*.

Демонстрація таблиці гомологічного ряду етену.

Проте, слід запам'ятати додаткові назви перших трьох представників — етилен, пропілен та бутилен.

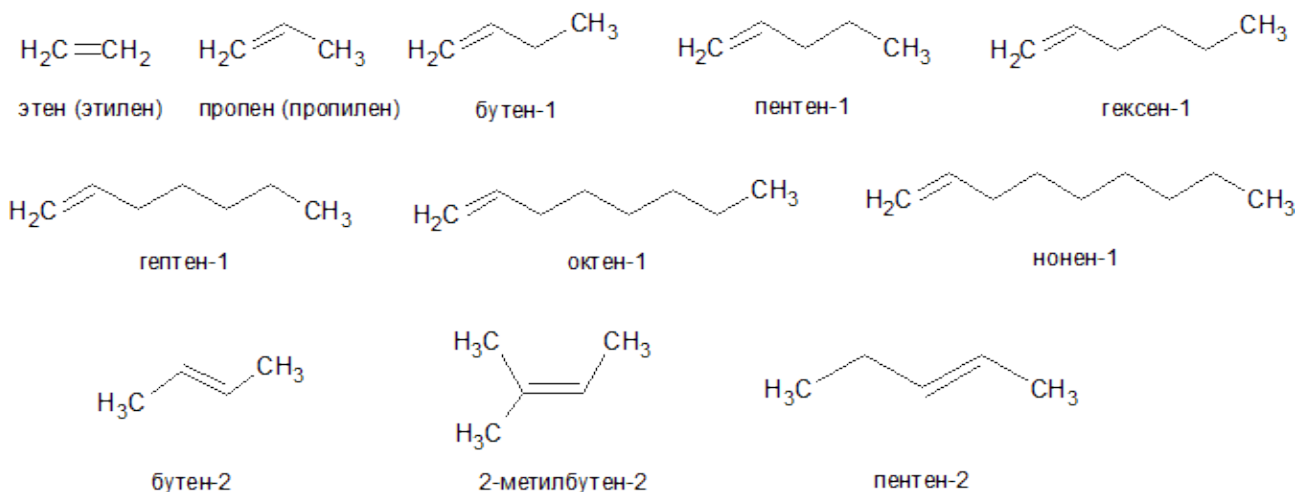
Крім цього, в таких вуглеводнів є наявним один подвійний зв'язок між парою Карбонів. У довгих ланцюгах (більше двох Карбонів) цей подвійний зв'язок може розташовуватися в різних місцях.

Демонстрація таблиці ізомерів алкенів.

Які речовини перед вами? Правильно, ізомери.

Отже, коли ми маємо справу з простими ізомерами алкенів (тільки за положенням кратного зв'язку), то в назві ми ще вказуємо через риску номер Карбону, біля якого знаходиться цей кратний зв'язок.

Наприклад:

Ось такі загальні правила номенклатури алкенів.

Що стосується алкінів, то номенклатура, в цілому, така ж як і в алкенів, відрізняється, як завжди лише суфікс – тут він *-ін* або ж *-ин*, в залежності від зручності вимови в українській мові. За номенклатурою IUPAC назви алкінів утворені від назв відповідних алканів заміною суфікса *-ан* на *-ін* (*-ин*).

До обдарованого учня: Нагадайте нам, будь ласка, що таке IUPAC.

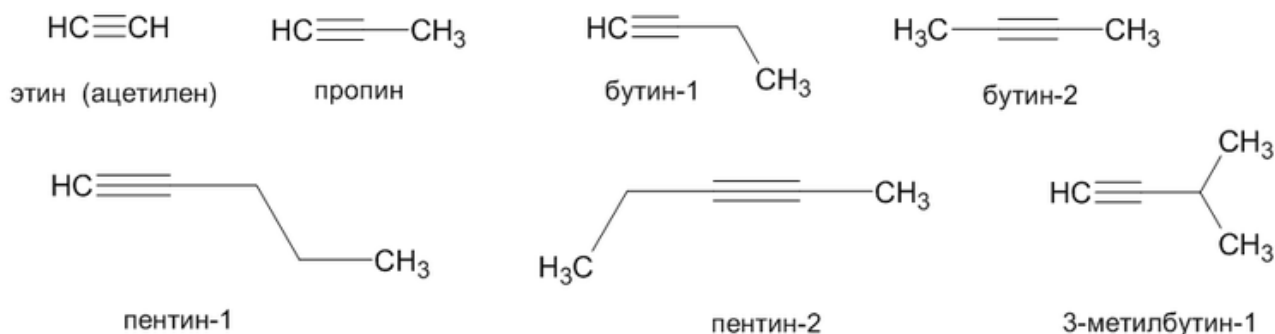
(Міжнародний союз фундаментальної та прикладної хімії, що має на меті сприяння розвитку хімії, як науки та займається, в тому числі, номенклатурою).

Найпростіший алкін – це етин або ацетилен C_2H_2 .

Вуглеводневі радикали, що утворені від алкінів мають суфікс *-ініл*.

Дві назви має перший гомолог – етин. Його ще називають ацетилен.

Номенклатура інших базується на тих самих правилах, що і в алкенів – обов'язково вказується номер атома Карбону, який має потрійний зв'язок.

VI. Узагальнення та систематизація знань учнів

1. Чим відрізняються алкани, алкени та алкіни? Навести приклади відомих представників кожної групи.
2. Як називаються речовини, які утворюються внаслідок приєднання молекул однієї і тієї ж органічної речовини?
3. Назвіть гомологи етену.
4. Гомологи етину.
5. Подвійний або потрійний зв'язок у алкенів та алкінів завжди розташований біля першого атома Карбону? Як змінюється назва ненасиченого вуглеводню відповідно до цього?
6. Яку спільну назву мають алкени (чи алкіни), що мають однакову молекулярну формулу, але відрізняються за положенням кратного зв'язку?

VII. Домашнє завдання.

Для всіх:

Вивчити визначення, що ми записали на уроці.

Читати: параграф 9 та 10.

Письмово: № 131, 132, 133.

Для обдарованого учня: + за підручником Кузьменко М.Я.

Читати: Розділ 3, п.п. 3.1.1 Сировина поліетилену., п.п. 3.1.2 та 3.1.3 – закономірності полімеризації та способи одержання етилену. Переглянути весь розділ.

Письмово: обрати цікаву для себе інформацію з способів полімеризації етилену, або синтез окремої модифікації та записати і замалювати в зошиті схему. Можна скористатися будь-якою науковою літературою та обрати інший полімер, який є більш цікавим, ніж поліетилен, але це має бути полімер алкену або алкіну.

